

A Sarutlan karmelita rend magyarországi rendtartománya helyzete 1950-1965 között

Kármelita rend és az állambiztonság

Készítette: Fischer Gergely János

Történelem MA-képzés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti-és Társadalomtudományi Kara

Témavezető: Fejérdy András

Tartalomjegyzék

Bevezetés, témafelvetés.....	3
Historiográfiai áttekintés.....	4
Alkalmazkodó ellenállás, mint értelmezési modell.....	6
A rend lelkesége.....	7
A rend magyarországi története és 1948-as helyzete.....	8
Kunszentmárton.....	10
Veszprémi egyházmegye területén a rend jelenléte.....	12
Rendi szervezet 1950 előtt és után.....	13
Törvényi alapok, egyház háttérbe szorítása 1945 után.....	14
Volt-e a karmelita rendtagoknak 1950 után vade mecuma?.....	17
Egyházmegyébe átlépés.....	19
Egyházmegyén kívüli lehetőségek, Szolidaritás.....	20
Ügynöki tevékenység, mint túlélési stratégia.....	23
Kik álltak az állambiztonság célkeresztjében?.....	28
Üldözés.....	33
Külföldi emigráció.....	34
Rendi összetartás.....	36
Rend belső szervezete, harmadrend, utánpótlás kérdése.....	37
Rendi utánpótlás helyzete.....	39
Jezsuita rendi példa a novíciusképzésre.....	40
Volt-e klandesztin karmelita rend?.....	42
Négy karmelita szerzetes életpályája.....	44
Karmelita nővérek helyzete.....	49
Összefoglalás, válaszok a kérdésekre.....	50
Alkalmazkodó ellenállás megjelenése a karmelita rend esetében.....	50
További kutatási irányok.....	51
Forrás-és irodalomjegyzék.....	52
Függelék.....	57

Bevezetés, témafelvetés

2020-ban volt 70 éve, hogy a pártállami diktatúra törvényerejű rendelettel feloszlatta a magyarországi szerzetesrendeket. A szétszórásban élő szerzetesek történeteinek feltárása az elmúlt években új lendületet kapott, sorra jelentek meg a nagyobb létszámú, illetve kisebb létszámú, de jelentősebb rendekről írott monográfiák, tanulmánykötetek. A karmelita rend kapcsán eddig ilyen jellegű munkáról nincs tudomásom, ezért választottam dolgozatom témájaként ezt a közösséget. Dolgozatom alcímül választott három szó: *Karmeliták és állambiztonság* egyfelől utalás Bertalan Péter hasonló című, pálosokról szóló munkájára (*A pálos rend és az állambiztonság küzdelme*).¹ A könyv inkább Vezér Ferencre és az ő perére helyezi a hangsúlyt, ezzel szemben én elsősorban az állambiztonság és a karmelita rend közti kapcsolat felderítésére teszek kísérletet ebben a dolgozatban – a cím utolsó szava ezért maradt el. Szűkebb értelemben tehát ügynöki jelentések nyomán teszek kísérletet a karmelita rend 1950 utáni, 1965-ig terjedő történetének feldolgozására.

Az időhatárukat választott 1965-ös évet azért tekintem fordulópontnak a korszak egyháztörténetében, mert az 1964-ben a Szentszékkal kötött megegyezést követően innentől datálható az aktív egyházüldözés fokozatos csendesedése. A forrásadottságok nem minden esetben tették lehetővé ennek a cezúrának következetes alkalmazását, de dolgozatom vonatkozó helyein megindoklom a kitekintést. A másik érvem az 1965-ös korszakhatárra egy másik rendtörténeti munka, Bánkuti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában* című monográfiája, mely szintén eddig az évig tárgyalja a rend történetét – a közölt források közül pedig két levél kimondottan hasznosnak bizonyult dolgozatom szempontjából. Szűkebb értelemben az állambiztonság, tágabb értelemben azonban a rendtagok túlélési stratégiái, lehetőségei is érdekeltek: ezért kerültek a dolgozatba Diós

¹ BERTALAN Péter: *A pálos rend és az állambiztonság küzdelme: hálózatok szorításában*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2015.

István feldolgozása révén egyházmegyébe átlépett papok, valamint a Szolidaritás Szövetkezet működése is.

Dolgozatom végén egy frissen kiadott napló segítségével utalást teszek a külföldi emigrációra, valamint a források alapján kísérletet teszek a rendi összetartás alakulására a korszakban. Ezek mentén három kérdést teszek fel dolgozatom témájaként. Milyen stratégiákat érvényesítettek a megélhetés érdekében a karmelita rend tagjai? Milyen információk jutottak el a rendtagokról az állambiztonság felé, és azokat kik szállították? Valamint milyen lehetőségei voltak a rendi összetartásra a karmelita rend vezetőinek?

Historiográfiai áttekintés

A karmelita rend 1950 utáni helyzetéről átfogó monográfia tudomásom szerint még nem jelent meg, de rendtörténeti szempontból itt is megvannak a kutatási előzmények. A korszak egyháztörténetét még a rendszerváltozás előtt átfogó jelleggel dolgozta fel Gergely Jenő.²

A személyes emlékek felkutatása azonban csak 1989 után kezdődhetett el, amikor a szerzetesrendek ismét legálisan működhetek. Ebből a vállalkozásból születtek meg szerzetesek és szerzetesnővérek vallomásaiból az „...*evilágból...*” és a „...*kövek fognak kiáltani...*” című interjúkötetek Kulics Ágnes és Tölgyesi Ágnes szerkesztésében. A téma érzékenységre és az éppen átalakuló rendszerre való tekintettel azonban anonim módon jelennek meg a nővérek és az atyák az interjúkban. Ebben a dolgozatban számomra csak a férfiak vallomásait tartalmazó „...*kövek fognak kiáltani...*” kötet tud segítségemre lenni, bár az anonimitás biztosítása következtében a legtöbb rend esetében az interjúalanyok szerzetesi, felvett nevükön jelennek meg.³

A rendszerváltás korára nézve fontos adatokkal szolgál a Magyar Katolikus Almanach⁴ is, mely az újraalakulás idején fennálló helyzetét mutatja be a rendeknek. Az ezredforduló után indult el a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen a rendtörténeti konferenciáknak⁵ a sorozata, melyek során több kisebb (lazarista, pálos) és nagyobb (jezsuita, piarista, ferences, ciszterci) rend feldolgozásra került. Bár a karmelitákról nem rendeztek konferenciát, a párhuzamos életutak feltárásában ezek a kötetek is segíthetik a kutatást. Ezzel egy időben indult el a Pásztorok-sorozat, melyben püspökök adtak interjút életpályájukról: ennek hetedik kötete⁶ szól Takács Nándor karmelita szerzetesről, akinek élete az örökfogadalmat tett, de még fel nem szentelt rendtagok helyzetét illusztrálja 1950 után.

2 GERGELY Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944-1971* (Kossuth Kiadó, Budapest, 1985).

3 Kivételt képeznek ez alól a piaristák, akik teljes névvel szerepelnek (... *Kövek fognak kiáltani...* *Szerzetesvallomások (1988-1989)* KULICS Ágnes-TÖLGYESI Ágnes. Gondolat, Budapest, 1991).

4 *Magyar Katolikus Almanach II. A magyar katolikus egyház élete 1945-1985.* Szerk.: TURÁNYI László. Szent István Társulat, Budapest, 1988.

5 *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára 1-2.*, szerk.: MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert-ÖZE Sándor. PPKE BTK-METEM, Piliscsaba-Budapest, 2005. *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk.: SZILÁGYI Csaba. PPKE BTK, Piliscsaba, 2006. *Decus solitudinis. Pálos évszázadok.* Szerk.: ÖZE Sándor-SARBAK Gábor. Szent István Társulat, Budapest, 2007. *A domonkos rend Magyarországon.* Szerk.: ILLÉS Pál Attila-ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs. PPKE BTK, Piliscsaba, 2007. *A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában.* Szerk.: GUITMAN Barnabás. PPKE BTK, Piliscsaba, 2009. *A piarista rend Magyarországon.* Szerk.: FORGÓ András. Szent István Társulat, Budapest, 2010. *Örökség és küldetés: bencések Magyarországon 1-2.* Szerk.: ILLÉS Pál Attila-JUHÁSZ-LACZIK Albin. METEM- Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest-Szeged, 2012. *Nyolcszáz esztendő a ferences rend : tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális - művészeti szerepéről.* Szerk.: MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert-ÖTVÖS István-ÖZE Sándor. Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2013. *„Evangelizare pauperibus misit me!” : lazaristák Magyarországon.* Szerk.: CSÍKY Balázs-ILLÉS Pál Attila. METEM-PPKE BTK, Budapest-Piliscsaba, 2016.

6 TAKÁCS Nándor: *Kisbojtárból főpásztor.* Szent István Társulat, Budapest, 2008.

A historiográfiai előzmények következő szakaszát a rendtörténeti monográfiák jelzik. Az elmúlt években ilyen módon több szerzetesrend 1950 utáni helyzete fel lett dolgozva, mint például a jezsuiták, ciszterciek, vagy a pálosok. Más szerzetesrendek esetében rendi részről született meg a történetek feldolgozásának igénye: a verbiták ennek nyomán adtak ki tanulmánykötetet,⁷ a bencés rend pedig konferenciakötetet⁸ szerkesztett a témákban. A karmelita rend esetében a rendtörténeti irányt Mátéffy János Brúnó rendtörténeti munkája jelenti, ez azonban 278 oldalon a rend teljes magyarországi történetét tekinti át,⁹ ilyen módon eltér a bekezdésben említett más szerzetesi közösségek: jezsuiták (Bánkuti Gábor)¹⁰; ciszterciek (Cúthné Gyóni Eszter)¹¹; pálosok (Légrádi Attila)¹² 1950 utáni történetét vizsgáló munkáktól.

A többi renddel kapcsolatban általános feldolgozások születtek eddig. Az 1950-es évek utáni egyháztörténetre vonatkozó első nagyobb lélegzetvételű gyűjtést Havasy Gyula¹³ már 1990-ben elvégezte. Ennek a munkának talán a legértékesebb része a végén található összeírás, melyben egyházmegyes papok, szerzetesek, valamint néhány szerzetesnővér sorsát is röviden összefoglalja. A karmelita rend tagjai közül mindösszesen két személyt említ, viszont jó kiindulópontot ad további kutatásokhoz. Az üldözésekről jóval részletesebben tudósít Hetényi Varga Károly összeállítása (*Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*).¹⁴ Nagy előnye, hogy rengeteg személyes emléket tárt fel, ezáltal az ezredforduló táján elhunyt atyák emlékei nem mentek veszendőbe. A hátránya a könyvnek, hogy a szerkesztés közben Hetényi Varga Károly meghalt, így a válogatás nem teljes: a karmelita rendet kizárólag Tóth János Kázmér atya 1957-58-as bebörtönzése és internálása képviseli.

A legrészletesebb összefoglalást Diós István *Lelkipásztoraink* című munkája adja 2015-ből,¹⁵ melyben nagyrészt az egyházmegyébe átlépett rendtagok helyzetét, *dispositióit* mutatja be, de utal néhány papi tevékenységtől eltiltott személyre is, akik más formában, fizikai munka végzésével tudtak gondoskodni megélhetésükről.

⁷ RÉVÉSZ Éva-TÓTH Zoltán SVD-KHALIL Bernadett: *Magyar misszionáriusok. A verbiták magyarországi története*. METEM, Budapest, 2011.

⁸ *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején*. Szerk.: DÉNESI Tamás-BOROS Zoltán. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2017.

⁹ MÁTÉFFY János Brúnó: *A Karmelita Rend története Magyarországon* (Vörösmarty Nyomda, Székesfehérvár, 1998).

¹⁰ BÁNKUTI GÁBOR: *Jezsuiták a diktatúrában. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945-1965*. L'Harmattan-Jézus Társasága Magyarországi Levéltára-ÁBTL, Budapest, 2011.

¹¹ CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: „Nem harcolunk, de nem is búcsúznak...”: *a Ciszterci Rend Zirci Apátságának története a második világháború végétől Endrédy Vendel apát haláláig*. Zirci Ciszterci Apátság, Budapest, 2017.

¹² LÉGRÁDI Attila: *Tanúságtevők és fehér kovászok. A Magyar Pálos Rend története az 1945 utáni évtizedekben*. Ráció-LAMBDA Kft., Budapest, 2020.

¹³ A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. HAVASY Gyula dokumentumgyűjteménye. Szerzői kiadás-INFO kft. nyomdája, Budapest, 1990.

¹⁴ HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában 1-2*. Pro Domo-Lámpás Kiadó, Pécs-Abaliget. 1999-2002.

¹⁵ DIÓS István: *Lelkipásztoraink 1945-2010*. Szent István Társulat, Budapest, 2015.

A legfrissebb munka, amely témám szempontjából releváns információkat hordoz, Perjés Antal Patrik naplója, melyet 2020-ban könyv formájában is kiadtak.¹⁶ Bár a napló nagy része a közéleti misszió leírását adja, ettől függetlenül a végén említi 1947-es hazatérését, majd 1948-ban tett újbóli távozását Magyarországról, melynek végállomása az arizonai Tucson városa lett.

Alkalmazkodó ellenállás, mint értelmezési modell

Dolgozatomban a karmelita rend helyzetének bemutatása mellett arra a kérdésre is keresem a választ, hogy a szerzetespapok 1950 utáni életében megjelenik-e az alkalmazkodó ellenállásnak nevezett magatartásforma? A fogalmat Ö. Kovács József terminológiája, valamint James C. Scott „hétköznapi ellenállás” kifejezése nyomán alkalmazta egy veszprémi egyházmegyes pap, Kőgl Lénárd pályájára Horváth Gergely Krisztián.¹⁷ Ennek lényege, hogy az egyházi személyek perifériára szorítva próbálnak meg sikereket elérni kisebb-nagyobb helyi ügyekben. Tudják, hogy aktív ellenállásra nincs sok lehetőségük, viszont a vallásos életmód védelme érdekében érnek el sikereket a pártállam által képviselt ideológia ellenében.

Kőgl Lénárd 1953-ban nem csatlakozott a papi békemozgalomhoz, ezzel fejezve ki, hogy XII. Pius rendelkezéseit nem hajlandó figyelmen kívül hagyni esetleges politikai, illetve lelkipásztori előnyökért. Emiatt a lépése miatt veszprémi egyházmegyei főszámvevői pozíciójából elmozdították, majd egy kis falu, Dabrony plébánosává tették meg. Tapasztalataiból okulva itt nem agitált a fennálló rendszer ellen, hanem a település lelkipásztoraaként a hívek lelki megújulását tartotta fő feladatának adott körülmények között. Az 1956 őszén történt hatalmi változásokat kihasználva döntött úgy, hogy a szomszéd településen, Nagyalásonyban templomot épít, mely az akkori helyzethez képest¹⁸ gyorsan, másfél év alatt felépült, 1958. augusztus 20-án fel is szentelték. A hívek körében egyre népszerűbbé váló lelkipásztort azonban az Állami Egyházügyi Hivatal nyomására 1961-ben egy kis bakonyi zsáktelepülésre, Jásdra helyezték át. Itt 1965-66 fordulóján történt meg a konfliktus: egy vízügyi beruházás hátrányosan érintette volna a település közelében lévő Szentkút búcsújáráhelyet. Horváth Gergely Krisztián szerint itt a konkrét üldözés helyett az „egyházüldözés technicizálása” jelent meg,¹⁹ melyet azonban a hívek lelki életére és

¹⁶ PERJÉS Antal Patrik O.C.D.: *Emlékirataim* Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata-Hatvannégyszázötvenéves Ifjúsági Mozgalom, Székesfehérvár, 2020).

¹⁷ HORVÁTH Gergely Krisztián: Szovjetizálás és ellenállás a veszprémi egyházmegyében. Dr. Kőgl Lénárd pályája az 1940-1960-as években (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Budapest, 2018) p. 11.

¹⁸ Gondolok itt az ebben az időben zajló megtorlásokra, valamint a veszprémi egyházmegyében szolgáló Szekuli Pál ösküi káplán 1957. decemberi meggyilkolására.

¹⁹ HORVÁTH 2018 p. 228.

műemlékvédelmi szempontokra hivatkozva 1968-ra sikerült kompromisszumos megoldással lezárni.

Az alkalmazkodó ellenállás egy másik példáját Ullmann Péter Ágoston premontrei szerzetes élet- és hivatástörténetében látom.²⁰ Kőgl Lénárdhoz hasonlóan ő is megtapasztalta az állami elvárásoknak való ellenállás negatív hozadékát, melynek következtében kizárták a Központi Szemináriumból. A lehetőségei között (fizikai munkásként helyezkedett el egy kórházban) azonban rátalált egy premontrei szerzetespap által vezetett közösségre, mely keretek között tovább folytatva tanulmányait titokban pappá szentelték Lengyelországban. Bár az ő esetében olyan szintű „sikertörténet” nem jelenik meg, mint Kőgl Lénárd esetében, a rendszerváltás után mégis az ő kezébe került a lehetőség az újjáalakuló rendtartomány megszervezésére.

A fentiek mentén dolgozatom negyedik kérdéseként arra próbálok választ találni, hogy a karmelita szerzetespapok esetében tetten érhető-e hasonló jellegű életpálya? Lehet-e példaként említeni olyan egykori rendtagot, aki beszűkült-beszűkített mozgástérben is ki tudta használni a lehetőséget a hívek lelki életének fellendítésére?

A rend lelkiisége

A következőkben a karmelita rend lelkiiségét tervezem bemutatni. A szerzetesrendet a hagyomány szerint Szent Bertold alapította, aki a 13. században összefogta a Kármel hegyen élő remetéket. 1207-ben íródott szabályzatukat 1226-ban hagyta jóvá III. Honorius pápa. A Szentföld elhagyására kényszerülve jelentek meg Európában, ahol kezdetben az egyetemi városokban jelentek meg. Ennek ellenére a karmelita atyák megmaradtak kontemplatív, imádkozó rendnek, így a közös szentmise, a napi zsolozsma fontos szerepet játszanak az életükben. Kiemelkedő szerepet kap a rend számára Szűz Mária tisztelete, melynek jelképe a skapuláré, illetve az érem, mely a hívek körében is népszerűvé vált. A pasztoráció ennek ellenére nem vált a karmeliták számára kiemelt jelentőségűvé, a szemlélődő életforma mindig elsődlegesnek számított a rendtagok életében. Ennek lett az egyik következménye, hogy a rend nem fogadott el plébániát,²¹ mely alól csak az 1950-es szétszórás jelentett kivételt, amikor egyes atyák egyházmegyei szolgálatba átlépve plébánosi feladatkört is kaptak. Szűz Mária tisztelete mellett a Szent Család Jézus melletti másik tagját, Szent Józsefet is kiemelten tiszteli a rend. A karmeliták másik fő karizmája az Isten jelenlétében való élet, a szerzetesek úgy élik életüket, hogy Isten folyamatosan jelen van közöttük.²²

²⁰ ULLMANN 2017 kötet közli a vele készített életút-interjút.

²¹ JÓZSA 1991 p. 165.

²² TAKÁCS 2008 p. 85.

A karmelita rend jellegét tekintve inkább volt szemlélődő, mintsem lelkipásztorkodó rend. Magyarországon ez alól három házuk képezett kivételt: Attyapuszta, ahol közel teljes mértékben a szemlélődő ág érvényesült (bár Tapolcafő lelkipásztori szolgálatát ellátták az ottani atyák); Győr, ahol az egyéves újonc-időt töltötték a leendő rendtagok, valamint Keszthely, ahol az aludens-házban a kispapnevelés folyt. Mindezek ellenére több városban alakultak egyéb kongregációk, harmadrendek, vallásos társulatok, melyek a laikus vallásgyakorlást voltak hivatottak magasabb szintre emelni.

A rend magyarországi története és 1948-as helyzete

A karmelita rend (hivatalos nevén *Ordo Fratrum Discalceatorum B. Mariae Virginis de Monte Carmelo*, azaz a Kármel-hegyi Boldogságos Szűz Mária sarutlan testvéreinek rendje) középkori eredetű közösség volt, tagjai 1372-ben jelentek meg a Magyar Királyság területén. Az önálló nagyrendtartomány csak 1947-ben jött létre, de ezt megelőzően is történtek alapítások: 1930-ban Keszthelyen; 1940-ben Kunszentmártonban; 1942-ben pedig Miskolcon jelentek meg a karmelita szerzetesek. Bár 1948-ban már nem a rend tulajdona volt, de meg kell említeni a székesfehérvári rendházukat is, mely az épület létszámhiány miatti 1798-as feladása után előbb szeminárium, majd 1954-től nyugdíjas papok otthona szerepet töltött be, ahol több szerzetes (főleg lazarista) is lakott. A két világháború közti időszakban főleg lelkipásztori feladatokat láttak el a rendtagok Keszthelyen, ahol a püspöki engedélyt a rend már 1926-ban megkapta a letelepedésre, az önálló plébánia alapítását azonban 1944-ben engedélyezte Mindszenty József veszprémi püspök.²³

A remeteéletmód elősegítésére 1946-ban Attyapusztán alapítottak remeteséget, melyben később szociális otthon jött létre (és működik ma is). A következő részben az attyapusztai alapításról is részletesen beszámolok.

Bár a ferencesek kínai missziójához nem mérhető, de a karmelitáknak is volt külföldi térítőútjuk: 1943-tól a tartomány hét tagja tartózkodott ilyen célból Bagdadban, illetve Indiában. Az 1950-es internálási hullám idején a rend kunszentmártoni háza kapott fontos szerepet: ez adott otthont a szentgotthárdi, bajai és pécsi cisztercieknek.²⁴

Az 1950-es felosztatás előtt a rendnek hat háza volt az országban: Keszthely, Kunszentmárton, Miskolc és Attyapuszta mellett Budapesten és Győrben voltak jelen az atyák (*1. táblázat*). Az 1948-as sematizmus szerint 38 karmelita szerzetes-pap tartózkodott az országban, emellett kilencen éltek

²³ KARLINSZKY Balázs: *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében 1914-1950 között*. In: *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében*. Szerk.: KARLINSZKY Balázs. Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém, 2015. p. 352.

²⁴ HERVAY Ferenc: *Szerzetesrendek* (In: *Magyar Katolikus Almanach II. A magyar katolikus egyház élete 1945-1985*. Szerk.: TURÁNYI László. Szent István Társulat, Budapest, 1988).

a rendi köteléken belül, de a tartomány határain kívül. A kilenc pap közül a már említett Perjés Patrik a misszióban lévő három rendtag között szerepel.²⁵

Az állambiztonság 1962-ben „Csapodi” fedőnevű ügynök jelentéséből kapott pontos képet a karmelita rendtartomány 1948-as helyzetéről.²⁶ A jelentés teljes szövege alapján úgy tűnik, hogy valamilyen szintű kapcsolata volt az ügynöknek a karmelitákkal, de amennyiben volt is ilyen kapcsolat, 1962-re már biztosan kilépett a rendi kötelékből (legyen egyszerű fogadalmas, örökfogadalmas, vagy laikus testvér). Ennek mentén a rendtartomány élén Fekete Jenő tartományfőnök állt, őt követték a tartományi tanács tagjai: Marton Marcell, a tartományfőnök helyettese, Kövecses Ciprián, Pálvölgyi Ignác és Szabó Pál. A későbbiekben Marton Marcell, illetve Szabó Pál fognak fontos szerepet játszani a dolgozatban, utóbbi rendfőnökként a rendtagok közti kapcsolatot is igyekezett fenntartani. Tartományi gondnok volt Tóth János (rendi nevén Kázmér), aki 1957-ben a tököli internálótáborba kerülve a legsúlyosabb meghurcoltatást szenvedett rendtagok egyike volt. A budapesti rendházból előzőeken kívül fontos kiemelni Csapó Gábor perjel nevét, aki 1950 után is megmaradt a rend Huba utcai templomában, Kovács Teofil alperjelt, aki a Szolidaritás Szövetkezet dolgozója lett, Molnár Zsigmondot, akinek 1955-ös tevékenységéről később számolok be részletesen és aki 1956-ban az Egyesült Államokba távozott, valamint Csicsai Kelement, aki a Szolidaritás munkatársaként helyezkedett el.

A győri ház perjele Hajós Miklós volt, aki a szétszórás után Hász Brokárddal tartotta a kapcsolatot; de itt szolgált többek mellett Kövecses Ciprián és Szeghy Ernő is. A keszthelyi ház perjele Rumi Tamás volt, aki később a Szolidaritás vezetőjeként segítette rendtársait, itt működött Pálvölgyi Ignác, Kovács Ágoston, a Szolidaritás későbbi munkatársa, valamint Mátéffy Brúnó is, aki a későbbiekben megírta a rend magyarországi történetét. A kunszentmártoni házról a későbbiekben számolok be részletesebben, ezen a helyen Hász Brokárd korábbi tartományfőnök nevét kell megemlíteni, aki hosszas meghurcoltatások után Hejácén, a papi otthonban élte le utolsó éveit.

A miskolci ház vezetője Varga Paskál volt, 1948-ban itt szolgált Szabó Pál is, valamint Szücs Márk, későbbi székesfehérvári egyházmegyes pap. A Pápakovácsi mellett, Attyapusztán létesített remeteség négy rendtagból állt: Berkes Bernát vezetése alatt Bárd Lucián, az Ancillák társulatának megszervezője, Nagy Jeromos, valamint Böcskey Bertold szolgáltak a remeteségben. A külföldön

²⁵ *A magyarországi latin-és görögszertartású egyházmegyei és szerzetes római katolikus papság és női szerzetesrendek névtára*. Actio Catholica Országos Elnöksége, Budapest, 1948 p. 292-293.

²⁶ ÁBTL 3.1.5-O-20034 „Építők” 67-68. oldal a dossziében.

élő rendtagok között említi a közel-keleti misszióban szolgáló Perjés Patrikot, valamint rajta kívül nyolc szerzetest, köztük három frátert, akik Rómában tartózkodtak.²⁷

Kunszentmárton

A karmelita rend magyarországi helyszínei között fontos kiemelni a Veszprémi egyházmegye, Győr és Budapest területén található rendházak mellett Kunszentmártont is. Ennek fontosságát két tény adja: egy felől az, hogy a későbbiekben az állambiztonság célkeresztjébe kerülő Hász Károly Brokárd 1948-ban ennek a rendháznak volt házfőnöke, majd 1949-ben itt tartóztatta le a rendőrség egy Mindszenty József melletti határozott kiállítás miatt. Másfelől pedig 1950-ben ez a rendház vált a szerzetesek deportálásának egyik fő célpontjává Mezőkövesd, és a keresztény iskolatestvérek homoki rendháza mellett. A következőkben ezt a rendházat mutatom be Józsa László tanulmánya mentén, választ adva arra a kérdésre, hogy miért volt fontos a rend számára ez a taglétszám tekintetében kisméretű kolostor, valamint arra, hogy miért volt ez zavaró tényező az állambiztonság számára.²⁸ A rendház alapítása 1940-ben történt meg, mely összefüggésben állt Angelo Rotta pápai nuncius felszólításával, melyet az 1938-as eucharisztikus világkongresszuson tett Budapesten miszerint a népmissziók után alapítsanak az Alföldön a rendek szerzetesházakat is. A megtelepedés Hajós Miklós tartományfőnöksége alatt valósult meg abban az időszakban, amikor 80 tagja volt a karmelita rendnek, közülük 52 szerzetespap²⁹ (az ő számuk 1948-ra lecsökkent 47-re). A letelepedés helyi megszervezésében fontos szerepet vállalt Halász Imre helyi tanár, aki a későbbiekben Bertold néven laikus testvérként tagja is lesz a rendnek.³⁰

A levelezés már 1936-ban megkezdődött, majd 1940. június 22-ére készült el, ekkor érkeztek meg a városba a karmelita atyák. Szabó Pál tartományfőnök vezetésével két szerzetespap érkezett a városba: Pörtl Ignác, aki házfőnök lett, valamint Kondék Mihály. Az ezt követő években a hívek lelki életének lehetőségei új lehetőségekkel bővültek. A napi szinten adódó szentségimádási, gyónási és szentáldozási lehetőség mellett rendelkezésre álltak a specifikusan karmelita jellegzetességek. A sekrestyében lehetőség nyílt lelki olvasmányok, a lelkiséggel kapcsolatban már említett skapuláré érmék, valamint a Karmelita Cseppek nevű gyógyszer beszerzésére, illetve rózsafüzérek javítását is vállalták. Mindezek a lehetőségek vigaszt jelentettek a lakosság számára, ugyanis a megtelepedést követően pár évvel később magyar részről is komoly áldozatokat jelentett

²⁷ A *schematismus* adataival való egyezés nem véletlen, az ügynök onnan másolta a névsort, ahogyan azt a jelentés végén fel is tünteti.

²⁸ JÓZSA László: *A kunszentmártoni Kármel félévszázados története*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3 (1991) p. 161-195.

²⁹ JÓZSA 1991 p. 164.

³⁰ Ebben az ügyben indított levelezését Péceli Bence Imre OCD adta ki a rendi folyóiratban. *Kármel* 33 (2021)/1. szám p. 21-33.

a világháború pusztítása először a Szovjetunió területén, majd 1944/45-től már az ország területén is.

1942-re felépült a karmelita rend új rendháza, ekkor azonban már a Pörtl Ignácot váltó Pálvölgyi Ignác rendfőnök lett, a kunszentmártoni ház főnöke pedig a későbbi rendfőnök Szabó Pál lett. 1948-ban őt váltotta Hász Brokárd, akinek letartóztatásával a rendház történetében több évtizedes szünet állt be. A rendház a világháború ellenére is fejlődött, 1943-ban a rendi hittudományi főiskola filozófiai fakultása került ide, mely új tanárokat és új rendi növendékeket hozott az Alföldre; majd 1950-ben, pár hónappal a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása előtt *priorátus* rangot kapott a rendház. Utóbbi fogalom a rendházak „hierarchájában” a második helyet foglalja el az apátság mögött. A rendtagok filozófiai képzése mellett a hívek megszólítására is nagy gondot fordítottak a szerzetesek: lelki gyakorlatokat szerveztek a tanyavilágban, majorságokban élők számára, az iskolai népoktatásból kivették a részüket, a környékbeli templomokban liturgikus szolgálatot láttak el.³¹ A közösség-szervezés terén is nagy hatást fejtett ki a rend, itt is létesült harmadrend (melyre a későbbiekben még fogok utalni); a ministránsokból szervezett Szent Tarzicius Egyesület, Szent Teréz énekkar. A rend tagjai jelen voltak a közművelődés terén is: a már említett lelki könyvek megrendelése mellett lehetőség nyílt könyvtári kölcsönzésre a rendi bibliotékából, a szerzetesek a helyi sajtóban rendszeresen jelentettek meg cikkeket, beszámolókat, valamint a rend saját folyóirata (akkori nevén Szent Terézke Rózsakertje) szintén kiemelten foglalkozott a kunszentmártoni helyzettel.

A fenti ismertetést azért tartottam fontosnak, mert a kunszentmártoni rendház helyzete véleményem szerint jól példázza, hogy egy-egy karmelita rendház milyen szinteken hatott a környezet lakosainak lelkiiségére. A harmadrend létezésére a további helyeken több bizonyítékunk is adódik, a kisközösségek szervezése nem kimondottan a rend kunszentmártoni specialitása volt, a kórus-szervezést pedig majd az 1960-as években gyöngyösi kántorként tevékenykedő Takács Nándor (rendi felvett nevén Jusztin) fogja továbbvinni Mátraalján.

A bevezetésben említett másik fontos esemény a rendház életében az volt, hogy deportálási célpontként jelent meg 1950 nyarán a dunántúli szerzetesek számára. Ennek keretében 37 ciszterci szerzetes került a bajai, pécsi, illetve szentgotthárdi rendházból Kunszentmártonba, akik június 9-étől szeptemberig három hónapot töltöttek a rendházban a szétszórattatás előtt. Ezt követően a rendház épületében lakásokat, hivatalokat alakítottak ki, a templom pedig az egri érsekség kezelésébe került Kunszentmárton II. plébánia néven. A karmelita atyák jórészt maradtak helyben, de egyházmegyes papként látták el a plébániát, Keller Lőrinc Juvenált kivéve, aki kántori

³¹ Ennek pontos beosztását közli JÓZSA 1991 p. 175-176.

szolgálatot látott el a templomban.³² Az 1950-es években sorra kerültek át más egyházközségekbe az „egykori” karmelita szerzetesek. Ez egyfelől egyházmegyén belüli *dispositiót* jelentett: Szi-László Imre Fülöp így került át Erdőtelekre, a század végén, 1959-ben pedig Keller Juvenál visszatérve a papi keretek közé Rakamazra került káplánnak. Másfelől pedig nyugdíjazást is jelentett az elhelyezés, Hász Károly Brokárd börtönévek után került Hejcére, amely körülménynek a dolgozatom egy másik részében lesz fontos szerepe.

1959 után a rendszerváltásig nem szolgált karmelita szerzetes a városban, ezekben az évtizedekben a harcok állam és egyházmegye között a plébánia megmaradásáért folytak.³³ 1989-ben azonban Keller Juvenál révén visszatér a városba karmelita szerzetespap, majd ettől kezdve egészen a közelmúltig biztosított volt a rendi jelenlét a városban.

Veszprémi egyházmegye területén a rend jelenléte

A veszprémi egyházmegyében két, egymástól gyökeresen eltérő jellegű rendházban voltak jelen rendtagok. A kunszentmártonihoz hasonló ház Keszthelyen épült fel, itt szintén ellátták az atyák a templomukban a hívek lelki szolgálatát,³⁴ míg a rendi utánpótlás szempontjából elengedhetetlen kisszeminárium is itt működött – a filozófiai fakultás kivételével, mely 1943-ban átkerült az alföldi rendházba. Annak ellenére, hogy hagyományosan a karmelita rend nem tart fenn plébániát, Kunszentmártonhoz hasonlóan itt is szerveződött egyházközség a városi plébánia mellett Mindszenty József püspök alapításával. 1945-ben ennek az alapításnak mégis megmutatkozott az előnye, jelesül az, hogy a földosztásból a szerzetesrendek kimaradtak, a plébánia azonban nem, így megmaradt rendi tulajdonban az atyák lelkipásztori tevékenységének anyagi bázisa.

Attyapuszta ezzel szemben a remete-életmód elősegítésére tett kísérlete volt a karmelita rendnek 1945 után. Berkes Bernát vezetésével telepedtek meg Pápakovácsi mellett a rend eredeti karizmájához ragaszkodó atyák, mely némi hasonlóságot mutatott a ciszterci renden belül a borsodpusztai megtelepedéssel. A két megtelepedés között közös vonás volt a magányhoz, a rend eredeti, középkori szelleméhez való visszatérés, a különbséget azonban az adja, hogy míg a karmelita alapítás megmaradt egy helyszínnel a rendtartományon belül, addig a ciszterciek Borsodpusztán egy Zircről független szervezetet hoztak létre a Szent Alberik, Róbert és Harding Szent István által kialakított lelkiség megélésére. Az attyapusztai rendház megalapítását Fekete Jenő

³² JÓZSA 1991 p. 177.

³³ Erről részletesen beszámol JÓZSA 1991 p. 178.

³⁴ Erről részletesen beszámol TAKÁCS 2008 p. 95-96.

tartományfőnök kezdeményezte 1945. augusztus 27-én Mindszenty József veszprémi püspöknél.³⁵ A kezdeményezés célja egy Eremus nevű lelkigyakorlatos ház felépítése volt, mely intézményt a földosztáskor kapott 24 hold föld biztosítaná. Mindszenty engedélyezte a ház felállítását azzal a kikötéssel, hogy ott az egyházmegye papságának gyarapodásáért is imádkozzanak. 1946 nyarán már az új veszprémi püspök, Bánáss László adta át az épületet a rend számára, majd Böcskey Bertold házfőnök kérésére Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapátot kérte fel a felszentelésre, melyet végül a bakonybéli apát, Sárközi Pál végzett el augusztus 11-én. A későbbiekben egyébként pasztorációs feladatot is ellátott a ház: Vörös József pápakovácsi plébános kérésére Tapolcafő lelkigondozását látták el karmelita atyák.³⁶ Ez a tény 1950-ben kapott fontos szerepet, ugyanis 1950. szeptember 11-én szentelték fel a kápolnát Attyapusztán, azonban Berkes Bernát ennek ellenére maradhatott a területen a már működési engedélyt megvont karmelita rend képviselőjében. A veszprémi egyházmegyébe átlépett rendtagok mellett több esetben környékbeli plébániákra kerültek: Bölcskei Bertold házfőnök Gannára került plébánosnak, míg Szeghy Ernő idős korára való tekintettel haláláig, 1952-ig a ház lakója maradt.³⁷

1989-ben Kunszentmártonhoz hasonlóan Attyapusztára is visszatérnek a rendtagok, 11 újonc szerzetes kerül ide a noviciátus elvégzésére, majd ezt követően ismét a rend tulajdonába került a remeteség, mely ma is a karmelita rend birtokában van.

Rendi szervezet 1950 előtt és után

1950 előtt a karmelita rend vezetője a tartományfőnök volt, rangban alatta helyezkedtek el a priorok, házfőnökök. Mindkét tisztségre három évre választották a rendtagok a vezetőjüket. 1950 után a rendszer annyiban változott, hogy a tartományfőnök megválasztása a körülmények miatt nem hagyományos módon, hanem a Rómában székelő vikárius generális (a legfőbb rendi előljáró) nevezte ki a tartományfőnököt.³⁸ Erre magyar viszonylatban a szétszórás után nem sokkal sor került Fekete Jenő addigi tartományfőnök halála következtében. A rendi szervezet összetartása az ingatlanok elkobzása és a rendtagok szétszóródása miatt elég nehezen ment, Szabó Gábor Pál ezt úgy oldotta meg, hogy két évente látogatta meg rendtársait, egyik évben a tagok egyik felét, másik évben a másik felét.³⁹

³⁵ KARLINSZKY 2015 p. 364.

³⁶ KARLINSZKY 2015 p. 364.

³⁷ <https://www.karmelitarend.hu/kozossegeink/testverek/attyapuszta-noviciatusi-haz/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 11)

³⁸ ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők” 71. oldal.

³⁹ ÁBTL-3.1.2-M-41088/462 „Harsonás”.

Törvényi alapok, egyház háttérbe szorítása 1945 után

A következőkben azt vizsgálom meg, hogy 1945-től milyen folyamatok járultak hozzá az egyház kiszorításához a társadalmi életből, majd a fejezet végén utalok arra, hogy ezek a rendek a karmeltia rendet mennyiben érintették.

Az egyház tevékenységét korlátozó első rendelet a 600/1945. ME számú rendelet volt, melyet 1945. március 17-én fogadott el az Ideiglenes Kormány. A jogszabály már címében két ígéretet tesz: a nagybirtokrendszer megszüntetését, és a földműves nép földhöz juttatását. A rendeletet hatására történt meg a földreformnak nevezett földelkobzás és földosztás. E helyen nem feladatom ismertetni az állítás társadalomtörténeti indoklását.⁴⁰ Az egyház esetében viszont ez a rendelet a földek elvételéről azért jelentett kárt, mert az egyházi (és így szerzetesrendi) birtokok nagy része célvagyon volt. A földekből származó jövedelem segítségével működtették a szerzetesrendek iskoláikat (bencések, ciszterciek a legjobb példák erre), búcsújáráshelyeiket, templomaikat. Az 1945-ös rendelet tehát anyagi bázisától fosztotta meg az egyházat. Indoklásként számadatokat hozok: a katolikus egyház 862.704 kat. hold földjéből 765.684 holdat elvesztett, maradt országszerte összesen 92.020 hold, mely a plébániáknak a földosztás során juttatott földekkel 111.759 holdra emelkedett.⁴¹

A püspöki kar 1945. május 24-ei konferenciáján hívta fel a figyelmet a földosztás elégtelen voltára. A dokumentum szerint a testület nem ellenzi a földosztást, de azt megfelelő mértékű kártalanítással (egy már háború után újjáépült országban) és az intézmények fenntartásáról való gondoskodással látta megvalósíthatónak.⁴² Megjegyzendő, hogy a konferencia két hónappal a „földreform” kezdete után történt, így a püspökök ekkorra már látták, hogy a földosztást gyorsan hajtják végre; látták az igazoló bizottságok szinte korlátlan hatalmát; erre hívták fel a figyelmet, amikor a nagybirtokrendszer felszámolásának rossz időzítéséről írtak. Összefoglalva a fentieket, ez a rendelet még nem az egyház ellen irányult kimondottan, de megvetette alapjait a későbbi egyházellenes törvényhozásnak és rendeletalkotásnak.

A következő fokozat 1946-ban az egyesületek feloszlata volt, melyet Rajk László belügyminiszter nevéhez köthetünk. A jogszabály az egyház anyagi bázisának megszüntetése után a társadalmi bázis megszüntetésére irányult. A cserkészlet megszüntetése főleg a pálos és a ciszterci

40 A témáról Ö. KOVÁCS József: *Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben* (In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Szerk.: CSIKÓS Gábor-KISS Réka-Ö. KOVÁCS József. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont-Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017). p. 29-38.

41 Az adatok származási helye: BALOGH Margit-GERGELY Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790-2005 (Dokumentumok) II. kötet 1944-2005*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005. p. 803.

42 A dokumentumot idézi BALOGH-GERGELY 2005 p. 803.

rendet érintette, míg a KALOT megszüntetése Kerkai Jenő személye miatt részben a jezsuita rend gyengítését szolgálta.

Ezt követte a nyomdák államosítása 1948-ban, mely nem csak az egyházmegyei, hanem rendi tulajdonban álló nyomdák, így többek között a szaléziak fenntartásában működő Don Bosco Nyomda elvételét jelentette. A következő fázis volt az oktató-nevelő feladatkörből történő kiszorítás: az 1948-as iskolaállamosítás. A betegápoló irgalmasrend szempontjából nem elhanyagolható tény, hogy az iskolák mellett 1948-ban megtörtént az egészségügyi intézmények államosítása is, melyekben szerzetesek nem vállalhattak munkát; ezáltal ők is feleslegessé váltak az állam számára.

Az egyház kiszorítása a társadalmi életből 1949-ben folytatódott: az 1949/5. számú törvényerejű rendelet 1949. szeptember 6-án felszámolta a kötelező hitoktatást és fakultatívvá tette. A lépés lényegében azt jelentette, hogy az egyházat visszaszorították a templomokba, kolostorokba. A püspöki kar körlevélben szeptember 8-án arra biztatta a szülőket, hogy mindenek ellenére írassák be gyermeküket hittanra. Látható, hogy ekkor a püspöki kar még erélyesen kiáll a keresztény nevelés fontossága mellett, melyet azért is tehetett meg, mert ekkor még állami részről nem mutatkozik meg teljes valójában az egyház elleni fellépés. Annak ellenére gondolom ezt, hogy 1948-ban, és előtte is történtek már a későbbi politikát előrevetítő események: ilyen volt a pócspetri ügy, 1946-ban megtörtént Kiss Szaléz kivégzése, 1948 karácsonyán pedig Mindszenty József bíboros elfogása is. Az első eset azonban még csak az iskolaállamosítást ellenző megmozdulásra való hivatkozásként, a Kiss Szaléz-ügy hadügyi esetként; Mindszenty elfogása pedig a püspöki karral való tárgyalási folyamatok felgyorsításaként értelmezhető.

A fordulópontot ebből a szempontból véleményem szerint 1950 jelenti, az év nyarán ugyanis megkezdődik a szerzetesek deportálása az ország belső területén, illetve vidéken lévő rendházakba (a kunszentmártoni karmelita rendház, a hatvani ferences rendház, vagy a keresztény iskolatestvérek homoki háza voltak ilyen célállomások többek között). Ekkor már a karhatalmisták nem konkrét esetek kapcsán felhozott vádak nyomán üldözik a szerzeteseket, hanem magában a szerzetesi létben látják a problémát. Az események ismeretében kijelenthető, hogy ezekkel a lépésekkel (szerzetesek deportálása, nagy perekbe bevonása) az állam-egyház közti tárgyalásokat szándékoztak felgyorsítani.

Az 1950-es év fordulópontként való értelmezésére az állam-egyház viszonyban azonban van egy kevésbé szubjektív indokom is. Ebben az évben, július 1-jén, hozott ugyanis határozatot az MDP Központi Vezetősége a klerikális reakció elleni harcról. A dokumentum a klerikális reakció erősödését két tényezővel hozza összefüggésbe: az élesedő osztályharcral, valamint az agresszív háborús uszítással az imperialisták részéről. Bár nem törvényszöveg, de ezért röviden meg szerettem volna említeni, ugyanis ezen nyilatkozat alapján vádolták meg a klérus tagjait azzal, hogy

Vatikán kémei, ügynökei lennének. Bár nem hivatalosan elfogadott törvény vagy rendelet, viszont a klerikusok ellen ebből kifolyólag lehetett államellenes összeesküvés, vagy demokratikus államrend elleni izgatás miatt vádat emelni. A dokumentumból külön kiemelendő, hogy amikor a püspöki kar ellenezte a békepapi mozgalmat, akkor „jezsuita köntörfalazással”⁴³ mondták ki a mozgalom ellenzését. Ebből pedig leszűrhető, hogy a jezsuiták nem voltak a diktatúrában szívesen látott klerikusok; valamint megmagyarázza azt a tényt is, hogy a többi rendhez képest a jezsuiták kisebb arányban tudtak átmenni egyházmegyés szolgálatba. Tovább vizsgálva az MDP-határozatot, konkrétan leírja azt a tényt, hogy az iskolaállamosítások során a szerzetesek nem vállaltak munkát az állami iskolákban; ezáltal feleslegessé váltak a „szocializmust építő népi demokráciákban.”⁴⁴

Külön problémának tekintik, hogy sok szerzetes már ekkor átlépett egyházmegyei szolgálatba (ezt jól látták), majd megjegyzi, hogy ezzel új veszélyforrás keletkezett, ugyanis az agitátor papok rétege megerősödött. Ez a dokumentum tehát július 1-jén keletkezett, majd szűk két hónap múlva, augusztus 30-án az állam megkötötte az egyezséget a katolikus püspöki karral is. A főpásztorok kezdeti szándéka az volt, hogy a szerzeteseket egyházmegyékbe át lehessen venni, ha már nem működhetnek legálisan; az egyszerű fogadalmasok, ha akarnak, térhessenek vissza családjukhoz; az idős, beteg szerzetesek pedig mehessenek külföldre, a rendi központba, ahol nem fognak nehézséget jelenteni a többieknek.⁴⁵

A tárgyalások előrehaladásával azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Rákosi nem bízik meg a külföldre kerülő szerzetesekben. Nem sokkal később jelent meg a Magyar Közlönyben az Elnöki Tanács 1950/34. számú törvényerejű rendelete, mely kimondta a szerzetesrendek működési engedélyének megvonását.

Mit jelentett mindez a karmelita rend helyzetét tekintve? Az 1945-ös földelkobzás a kolostorokat megfosztotta működésük anyagi bázisától, majd a tagosítások következtében azt attyapusztai renddé került nehéz helyzetbe: a házon kívül mindössze egy hold szőlő maradt Joachim testvér visszaemlékezése szerint.⁴⁶

Az iskolák 1948-as államosítása közvetlenül nem érintette a karmelitákat, lévén nem tanítórend volt a fő profiljuk. Közvetetten azonban a rendi utánpótlás létszámát csökkentette az a tény, hogy állami középiskolából nehezebben érezték hivatást a fiatalok a szerzetesi életre. A hitoktatás fakultatívvá tételét szolgáló rendelet szintén arra szolgált, hogy a felnövő fiatalság minél kevésbé

43 BALOGH-GERGELY 2005 p. 933.

44 BALOGH-GERGELY 2005 p. 934.

45 Az 1950-es egyezmény. A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon. Szerk.: GERGELY Jenő. Vigilia Kiadó, Budapest, 1990 p. 35.

46 KÖVEK FOGNAK 1991 p. 206.

lásson templomot, ahogy a későbbiekben részletezett körülmények között Csapó Gábor atya is utalt rá.⁴⁷

Az 1950-es törvényerejű rendelet, mely megvonta a szerzetesrendek működési engedélyét, kánonjogi szempontból vetett fel problémákat. A szerzetesrendek működési engedélyének megvonását, azaz az *exclaustratiót* csak a Szentszék, vagy annak delegáltja adhatja ki. Ezáltal az ilyen módon földönfutóvá vált szerzetesek nem kerültek hivatalosan *exclaustrati* státuszba, hanem a szerzetesi kötelék meghagyásával *dispersi*, szétszórattatott státuszba kerültek. Röviden összefoglalva a külső körülmények megváltozása a rendi kereteket nem oldotta fel, mindössze egy új helyzetet teremtett.⁴⁸ Éppen ezért Csávossy már 1950. június 16-án javasolja a jezsuitáknak a rendszeres összetartást és a fogadalmakhoz való hűséget.⁴⁹

Volt-e a karmelita rendtagoknak 1950 után *vade mecuma*?

Mielőtt rátérek a túlélési stratégiákra, arra a kérdésre keresem a választ, hogy a karmelita szerzetesek 1950-ben kaptak-e rendi előjáróiktól útravalót, amelynek mentén a szétszórásban is meg tudják élni szerzetesi hivatásukat? Bevezetésként két rend „útravalóját” mutatom be: a premontrei és a jezsuita szerzetesekét, majd et követően térek rá a karmeliták kapcsán a kérdés megválaszolására.

A premontrei *Vade mecum*⁵⁰ azt tűzi ki célul, hogy a szerzetesek a megváltozott körülmények között is a mindennapi munkájuk mellett ne hanyagolják el az imaszolgálatot. Külön kiemeli a dokumentum a *praeparatio* szertartását, melyben a másnapi olvasmányokat, a szentek életét, illetve az ünnepnaphoz kapcsolódó liturgikus szövegeket olvassák el. Azok a rendtagok, akiknek volt lehetősége átlépni egyházmegyes szolgálatba, azok számára ez egy jó lehetőség volt a másnapi szentmisére. A szertartást lehetőleg rendtársakkal együtt kell végezni. A napi szertartásokkal kapcsolatban annyit rögzít a szöveg, hogy a *Laudest* minden reggel végezzék el, a napközbeni imaórák közül pedig legalább azt az egyet, melyet könyv nélkül tudnak. Előírja a napi szentáldozást, valamint a heti szentségimádást is. Utazások idején pedig a rózsafüzér imádkozását várja el a rendtagoktól. Életmód terén a szegénységre (*paupertas*) helyezi a hangsúlyt a szöveg, melyet elvár mind az öltözködés, mind a táplálkozás, de a lakás területén is. Az engedelmesség

47 ÁBTL-3.2.3-Mt-752/1/29 „Magyar József”.

48 A memorandumot Csávossy Elemér jezsuita tartományfőnök adta ki, melyet közöl BÁNKUTI Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945-1965*. L'Harmattan, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2011 p. 79.

49 BÁNKUTI 2011 p. 74-75 közli a levelet, mely konkrét tanácsokat is ad a szerzeteseknek.

⁵⁰ A dokumentumot közli: *Inkább létezni, mint látszani*. ULLMANN Péter Ágoston premontrei szerzetes emlékezései. Szerk.: Ö. KOVÁCS József-SZABÓ Csaba. Szent István Társult, Budapest, 2017. p. 227-231.

fogadalmát a munkavégzésre, a kézimunka, illetve fizikai munka végzésére vonatkoztatja a szöveg. Végül pedig a csendhallgatásról szólva a megfontolt szavakat helyezi előtérbe a dokumentum a hosszas fecsegéssel szemben.

Ha emellett a dokumentum mellett megvizsgáljuk a jezsuita rend „*vade mecumát*” is, akkor azt látjuk, hogy Csávossy Elemér jezsuita tartományfőnök főleg a közösségi élet terén fejt ki bővebben utasításait az egykori rendtagoknak. Az ő körlevele azért is érdekes, mert ő még a szétszóratás előtt, június 16-án írja meg instrukcióit⁵¹ a szerzeteseknek. Minden bizonynyal nem tudott a rendek működési engedélyének megvonásának tervéről, de az előző tartományfőnök, Tüll Alajos letartóztatása már előrevetítette a szerzetesek sorsát, illetve helyüket (vagy annak hiányát) a diktatúrában. A körlevélben Csávossy leszögezi, hogy az *dispersio* ellenére a szerzetesi fogadalom (az örökfogadalmasok esetében) továbbra is érvényes. Tanácsai között a tartományfőnök megemlíti, hogy a szerzetesek rendszeresen végezzék a napi imákat, a szentmiséket ne hanyagolják el, hetente gyónjanak, valamint (és ebben áll a különbség a premonstreiekhez képest) havonta egyszer egy rekollekciós napon (visszavonulás a lelki újjáéledésre) vegyenek részt. A fizikai munkát vállaló szerzeteseknek emellett azt üzeni Csávossy, hogy csak legalapvetőbb szükségleteikre költsenek a kapott fizetésből, minden kiadásukat gondosan jegyezzék fel (ez utóbbi a premonstreieknél is megjelenik a szegénységi fogadalomra tett hivatkozással).

A karmelita rend esetében hivatalos, 1950-ben kiadott *vade mecum*ról nem beszélhetünk. A rendi előljárók annyi tájékoztatást adtak a keszthelyi rendtagok felé, hogy amennyiben őket elviszik, akkor a többiek (a növendékek) hazatérnek szüleikhez,⁵² emellé pedig útiköltség fejében 20 forintot kaptak fejenként. A menekülésre intést adó jel a rendi templom öregharangjának kongatása volt, de ez nem történt meg, egy félreértés következtében másik harang megszólalására indultak útnak.

Az 1919-es Tanácsköztársaság alatt azonban Hász Brokárd tartományfőnök két hónappal a rendszer kezdete után, 1919. május 17-én levélben tájékoztatta a helyzetről a rendtagokat.⁵³ Ebben leszögezi, hogy bár a rend válságos helyzetben van, ennek ellenére Isten segítségével és Mária oltalmában bíznak az emberi erő, vagy a korszak ismerete alapján erőszak és gonoszság ellenében. Fontosnak tartja a tartományfőnök leszögezni, hogy mindenhol, akárhová is sodorja őket az élet, mindenhol a rend lelkiségét képviseljék, a zárdán kívüli életben is folytassák az imádságot, elmélkedést, és amennyire lehetséges, a szemlélődést a rendtagok. Amennyiben a helyzet következtében a rendtagok a szabályzatokat (regulát és konstitúciót) nem tudnák megtartani,

⁵¹ A dokumentumot idézi BÁNKUTI Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945-1965*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. p. 74-75.

⁵² TAKÁCS 2008 p. 98.

⁵³ A rövid levelet közli PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere VIII. Erősödés Brokárd atya vezetésével I. rész*. In: Kármel 31 (2019)/3-4. p. 70.

annyiban felmenti a rend tagjait annak következménye alól. Brokárd atya minden felmerülő kérdésben a házfőnökök véleményét tekinti mérvadónak, lévén ők azok, akik lényegében a tartományfőnök személyét képviselik a rendházak élén. A szétszórátás idejére azt a tanácsot adja rendtársainak, hogy azt a helyszínt, ahová a körülmények alakulása folytán kerülnek, írják meg előljáróiknak, így könnyítve a róluk való gondoskodáson és a nehéz idők végeztével az összegyűjtésen.

A levél alapján Hász Brokárd 1919-ben hosszú távon számolt a kommunista diktatúrával, ehhez képest az pár hónappal később véget ért. 1950 után nincs tudomásom ilyen jellegű utasításokat tartalmazó levélről, mindenesetre a rendi összetartás több példáját fogom említeni az alábbiakban. Az bizonyosnak tűnik, hogy 1950 után valamilyen szintű kapcsolat levelek útján volt a rendtagok között. Ezt azzal tudom alátámasztani, hogy a későbbiekben részletesen tárgyalt Szabó Gábor Pál atya, az újonnan kinevezett tartományfőnök az 1960-as évek környékén rendszeresen látogatta rendtársait, akiknek hollétéről levelezés hiányában nehezen értesült volna. A rendtagokról való gondoskodás a szétszórátás ideje alatt kérdéskörhöz eddigi kutatásaim során egy konkrét példát találtam: a tartományfőnök hitelezett az egyik rendtagnak házépítésre, mely hitel törlesztésének megkezdését a körülmények láttán egy évvel eltolta.

Egyházmegyébe átlépés (2. táblázat)

A túlélési stratégiák között első helyen az egyházmegyébe való átlépést említhetjük. Ennek két formáját különböztethetjük meg: a már felszentelt papok kérhették egyházmegyéjük püspökét, hogy vegye át őket papjai sorába; vagy a még fel nem szenteltek az adott egyházmegye növendékeivel kerülhettek be a szemináriumba. A karmelita rendtagok esetében főleg a győri és a veszprémi egyházmegye vett át szerzetes-papokat. Diós István összeállítása⁵⁴ szerint 1950-ben 23 karmelita szerzetes került át egyházmegyei lelkipásztornak, közülük heten kerültek a győri, öten pedig a veszprémi egyházmegye területére. Az esztergomi főegyházmegye, valamint a váci egyházmegye is gyarapodott három-három karmelita atyával. Az, hogy melyik egyházmegyébe léptek át, elsősorban a renden belüli utolsó szolgálati helyüktől függött: a győriek általában a győri egyházmegyébe, az atyapusztaiak a veszprémibe, a budapestiek pedig az esztergomi főegyházmegye területére kerültek. A növendékek teológiai tanulmányaikat folytathatták egyházmegyes keretek között a Központi Szemináriumban. Takács Nándor, későbbi székesfehérvári megyéspüspök is ebbe a kategóriába tartozott. Interjúkötetében elárulja, hogy a rendi vezetés a feloszlatás után is tartotta a kapcsolatot a nö-

54 DIÓS István: *Lelkipásztoraink 1945-2010*. Szent István Társulat, Budapest, 2015.

vendékekkel. Így történhetett meg, hogy pár hetes fonyódi kántorkodás után a győri rendi templomba került kántornak 1950 augusztusában.⁵⁵ A rendi előjárók fiatalok mentését szolgáló programja keretében Takács Nándor két rendtársával bekerült Papp Kálmán győri püspök kispapjai közé, így folytathatta teológiai tanulmányait Budapesten, a Központi Szemináriumban.

Egyházmegyén kívüli lehetőségek, Szolidaritás

Azok a rendtagok, akiket nem vettek át egyházmegyébe, vagy átvétel után tiltották el a papi tevékenységtől, azok számára három lehetőség adódott: egyházi szolgálatban nem lelkipásztori tevékenység végzése (kántor, egyházi adószedő); fizikai munka végzése; vagy egyházi szervezésben fizikai munka végzése.

Az első eset valósult meg Takács Nándor esetében. Papp Kálmán győri megyéspüspök 1951. október 28-án szentelte fel, ennek ellenére csak 1973 tavaszán érkezett meg első egyházmegyei állomáshelyére, Magyaróvárra.⁵⁶ A köztes időszakban a Központi Szeminárium énektanáraként tevékenykedett 1959-ig, majd Gyöngyösre került kántornak. Itt azonban tudott lelkipásztori munkát is ellátni: a Szent Urbán-templom lelki gondozását bízta rá a plébánosa.⁵⁷ Egy illusztratív példa, de jól mutatja, hogy amennyiben a plébános engedte, akkor a kántorként dolgozó felszentelt pap mutatható be szentmisét – kevésbé látványos és kiemelkedő helyeken.

A második lehetőség volt a fizikai munka végzése. Ennek vizsgálata már jóval összetettebb az előző esethez képest, ugyanis gyakran a fizikai munkások el is hagyták a szerzetesrendet és családot alapítottak. Ebbe a kategóriába tartozik Kovács Ferenc Ágoston karmelita atya, akit a szétszórattatáskor átvett papjai sorába az esztergomi főegyházmegye. 1951-ben azonban eltiltották a lelkipásztori tevékenység végzésétől, ezért a XI. kerületben villanyszerelőként helyezkedett el.⁵⁸ Ez a második típus Takács Nándor visszaemlékezése szerint jóval gyakoribb lehetett a karmelita rendtagok esetében, ugyanis az interjúban mindössze három egyházmegyébe átvett szerzetes-papról beszél,⁵⁹ Diós István összeállításában azonban ennél többen voltak.

A harmadik lehetőség a Szolidaritás Háziipari Szövetkezetbe való belépés volt. Ezt nem kimondottan a karmelita rendtagok számára hozták létre, de náluk jóval nagyobb arányban jelennek meg olyan szerzetesek, akik a Szolidaritás révén tudtak munkához jutni, ezáltal biztosítva megélhetésüket. Diós István összeállításában két rendtagról tesz említést.

55 TAKÁCS Nándor: *Kisbojtárból főpásztor*. SZERDAHELYI Csongor beszélgetése Takács Nándor nyugalmazott megyéspüspökkel. Szent István Társulat, Budapest, 2008 p. 103.

56 TAKÁCS 2008 p. 185.

57 TAKÁCS 2008 p. 146-147.

58 DIÓS 2015 p. 291-292.

59 TAKÁCS 2008 p. 117 – bár előfordulhat, hogy csak a győri egyházmegyéseket említi.

Dombos Tibor Kázmér a győri egyházmegye papjaként a rend győri templomában szolgált 1961-ig, amikor eltiltották a lelkipásztori tevékenység gyakorlásától. Ekkor került Budapestre, ahol a Szolidaritás dolgozója lett.⁶⁰ A fentebb említett Kovács Ferenc Ágoston pedig 1954-ben a szövetkezet megalakulásakor alapító tagként csatlakozott a szervezethez; mindketten nyugdíjazásukig dolgoztak a szövetkezetben.

Bár Takács Nándor visszaemlékezésében úgy tudja, hogy a Szolidaritás tulajdonképpen varroda volt,⁶¹ ennek ellenére több egységgel működött a szövetkezet. Ennek a legalaposabb történetét tudomásom szerint Nemeskéri Margit angolkisasszony írta meg a Katolikus Lexikon számára.⁶² Eszerint kimondottan csak szerzetesek és szerzetesnővérek csatlakozhattak kezdetben az egyesülethez, mindössze egy igazoláshoz volt szüksége a rendi előjárótól a belépni szándékozónak, hogy valóban tagja volt az általa mondott rendnek. Ebből a szempontból válik érthetővé Magyar József ügynök jelentése, miszerint Rumi István Tamás karmelita szerzetes saját rendtársait léptette be a szövetkezetbe.⁶³ Ilyen módon lett a Szolidaritás dolgozója Kovács Ágoston mellett Horváth Adorján, Gulyás Boldizsár, valamint Gyula testvér anyagbeszerzőként. Egy ilyen szövetkezet léte azonban akarva-akaratlanul is felvetette annak lehetőségét, hogy a szerzetesrendek tagjai a feloszlás után közösségben tudnak maradni. Az állambiztonság részéről ezért már 1954 áprilisában Objektum-dossziét nyitottak a szövetkezetnek. Ennek a dossziénak lett a feladata, hogy felderítse a szövetkezetben működő ellenséges elemeket, a rájuk vonatkozó terhelő bizonyítékokat pedig összegyűjtse.⁶⁴ Ennek nyomán feldolgozható lehetne a szövetkezet története. A problémát az jelenti, hogy 1974. június 3-án az értéktelen régi anyagok megsemmisítését rendelte el a Budapesti Rendőrfőkapitányság III/III-C alosztálya arra hivatkozva, hogy az 1954-es nyitáshoz képest alapos változás történt a szövetkezet dolgozóinak összetételében, ez indokolja a teljes újrarendezést.⁶⁵ Ennek eredménye, hogy néhány 1957-es, illetve 1961-es ügynöki jelentésen kívül nem maradt a dossziében a Szolidaritás előtörténetére vonatkozó forrás. Amit a szövetkezet felépítéséről közölnek az iratok, már az 1974-es helyzetet tükrözi.

Az állambiztonság rendelkezése nyomán készült térkép mutatja, hogy elsősorban Budapesten működött a szövetkezet: konfekció, kötő, egyházi ruha, export, valamint simplex részleggel. Budapesten összesen 11 helyen működtek, nagyrészt a Belvárosban (4 helyszínen), valamint a VII. és a VIII. kerületben két-két helyszínen. Emellett jelen voltak Zuglóban, a budai oldalon kizárólag a

60 DIÓS 2015 p. 117.

61 TAKÁCS p. 117.

62 NEMESKÉRI Margit IBM: *Szolidaritás Háziipari Szövetkezet* (<http://lexikon.katolikus.hu/S/Szolidarit%C3%A1s%20H%C3%A1ziipari%20Sz%C3%B6vetkezet.html>. Utolsó megtekintés: 2021. január 11).

63 ÁBTL 3.2.3-Mt-752/1/94 Magyar József-dosszié.

64 ÁBTL-3.1.5-O-16132/41 „Szolidaritás” HTSZ.

65 ÁBTL-3.1.5-O-16132/42 „Szolidaritás” HTSZ.

Batthyány téren; valamint Rákosligeten is 1-1 helyszínen.⁶⁶ Vidéki kirendeltségeik működtek Mezőkövesden, Kecskeméten, Szegeden, valamint Hódmezővásárhelyen.⁶⁷ Itt utalnék a későbbiekben kifejtett Harsonás ügynök tevékenységére, aki rendszeresen tett jelentéseket az állambiztonság felé a Mezőkövesd térségében élő szerzetesnővékről és rendi összetartásukról, ilyen módon nem tartom kizártnak, hogy az ő műveleti dossziéjának további vizsgálata során újabb információkhoz juthatok a szövetkezet 1970-es évekbeli működéséről.⁶⁸

A Szolidaritás működésével kapcsolatos jelentések közül a legrégebbi fennmaradt példány 1957. november 28-áról származik. Ebből derül ki, hogy az 1954-es megalakuláskor 30-40 dolgozója volt a szövetkezetnek, majd a létszám gyors ütemben növekedett: 1954 végére már 626-an, 1955-re 1100-an, 1957 novemberében pedig már 2500-3000-en dolgoztak a szövetkezetben vagy rendes tagként, vagy bedolgozóként.⁶⁹ Fontosnak tartja a jelentés kiemelni, hogy a tagokat csak rendi vezető ajánlásával vesznek fel; az ott dolgozóknak pedig rendszeresen kell látogatniuk és anyagilag segíteniük rendfőnöküket.⁷⁰

Az állambiztonság számára két tényező lehetett zavaró a Szolidaritás működése kapcsán. Az első az, hogy a megalakuláskor 1000 főben maximalizálták a szervezet összlétszámát,⁷¹ melyet gyakorlatilag másfél-két év alatt meghaladt a szövetkezet. A másik pedig az illegális rendi kapcsolatok ápolása, melyet lényegében elvártak a Szolidaritásba belépő szerzetesektől, illetve főleg nővérektől. Sas fedőnevű ügynök jelentéséből fennmaradt a rend központi irodájában (és a többi részlegben dolgozók) névsora. Jelen dolgozatban csak a központi irodában dolgozó karmelita szerzetesekre utalok, ebben a részlegben ugyanis a szerzetesrend megnevezése is szerepel a tagok neve mellett. Eszerint 26 dolgozója volt a központi irodának, többségük szerzetesnővér. A férfiak között három karmelita szerzetest találunk: Rumi István Tamás; Tari István, valamint Nagy Imre nevét. Ők anyagmozgatóként, sofőrként, illetve anyagbeszerzőként segítették a szövetkezet tényleges munkáját.⁷² Nagy Imre és Tari István esetében nem jelenik meg rendi név a felsorolásban, ebből arra tudok következtetni, hogy laikus testvérként voltak a karmelita rend tagjai. Egy 1959-es jelentésből pedig egyértelműen kiderül, hogy Nemeskéri Margit angolkisasszony mellett egyértelműen Rumi Tamás karmelita atya játssza a legfontosabb szerepet a szövetkezet működésében.⁷³

66 A térkép lelőhelye: ÁBTL-3.1.5-O-16132/45 „Szolidaritás” HTSZ.

67 ÁBTL-3.1.5-O-16132/46 „Szolidaritás” HTSZ.

68 Ehhez főleg ÁBTL 3.1.2-M-41088/1 dosszié nyújthat segítséget.

69 ÁBTL-3.1.5-O-16132/61 „Szolidaritás” HTSZ.

70 ÁBTL-3.1.5-O-16132/62 „Szolidaritás” HTSZ.

71 ÁBTL-3.1.5-O-16132/68 „Szolidaritás” HTSZ.

72 ÁBTL-3.1.5-O-16132/70 „Szolidaritás” HTSZ.

73 ÁBTL-3.1.5-O-16132/88 „Szolidaritás” HTSZ.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatom, hogy a Szolidaritás szövetkezet lényegét tekintve több volt, mint egy varroda. Főleg a szerzetesnővérek számára jelentette a rendi összetartozást a szövetkezet, de Rumi Tamás karmelita szerzetes befolyásának köszönhetően viszonylag sok rendtársa számára tudta ilyen módon a megélhetést és a szétszórattatás közepette a kapcsolattartást biztosítani a Szolidaritás révén.

Ügynöki tevékenység, mint túlélési stratégia

Nem hagyományos túlélési stratégiaként meg kell említeni az ügynöki tevékenységet is. Ebben a részben nem elsősorban azokról az ügynökökről írok, akik karriervágyból, vagy egyéb előnyök elérése érdekében vállalták ezt a feladatot. A karmelita rendtagok között azonban volt egy Magyar József fedőnevű ügynök, akinek szervezési dossziéja érdekes adatokkal szolgálhat.

A szervezési dosszié alapján egy átlagos szerzetes-pap helyzete rajzolódik ki számunkra 1950 és 1952 között. 1933-ban lépett be a keszthelyi küsszemináriumba, 1947-ben szentelték pappá, 1948-ban a küsszeminárium vezetője lett. 1950-ben a szerzetesrendek feloszlásakor a szombathelyi egyházmegye kötelékébe került át, 1952-ben azonban elbocsátották a papságból, majd ezt követően kántorként helyezkedett el Pápán. Egy 1955. március 10-én kelt – róla szóló – jelentés úgy jellemzi őt, miszerint összeférhetetlen magatartás miatt tiltották el a papságtól.

Ezt a megállapítást támasztja alá Magyar István bűnlajstroma, miszerint tagja volt a Fehérgárdának, ennek nyomán szélsőjobboldali eszméket vallott; többször beszélt a békepapság ellen; a parasztság körében agitált a termelőség-szövetkezetekbe való belépés ellen; bűnrészes volt a karmelita rendház aranykészletének rejtegetésében; valamint egy 1951-es disszidációs terv is állt a jellemzésében.⁷⁴ Ennek nyomán hozott határozatot az állambiztonság a pápai kántor szervezéséről, melynek első időpontjául 1955 márciusát jelölték ki, a tényleges szervezés azonban csak augusztus végén történt meg. A majdani ügynök feladatát azonban már 1955. március 10-én rögzítették: Csima László karmelita atya rendszeres győri látogatásairól, illetve a karmelita renden belül folyó ellenséges tevékenységről kellett jelentést tennie. Amennyiben nem vállalná a feladatot, akkor a fentebb felsorolt bűncselekmények következtében őrizetbe veszik.⁷⁵ 1955. február 25-én kelt jellemzéséből az is kiderül, hogy állandóan retteg az államvédelmi hatóságoktól, ugyanakkor bízik abban, „*hogy a „rendszerátalakításkor” (idézőjelben említve a jellemzésben) újra pap fog lenni.*”⁷⁶ 1955. március 22-én Gyalogos fedőnevű ügynöktől érkezik be egy másik jelentés is, mely a végén tesz egy érdekes kitétel: a neki való pályát. Itt az ügynök rendőrfelügyelői vagy

74 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/12 „Magyar József”-dosszié.

75 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/15 „Magyar József”-dosszié.

76 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/26 „Magyar József”-dosszié.

tisztviselői állást tart kívánatosnak a volt karmelita szerzetes számára,⁷⁷ ami egy állambiztonság felé jelentő személy részéről érdekesen hangzik.

Az 1955. augusztus 30-ai kihallgatáson/beszervezésen részletesen tisztázást nyertek a vádak: a termelőszövetkezetek elleni izgatásról kiderült, hogy mindössze a nagybátyjának vetette fel, hogy az ő helyében nem lépne be a szövetkezetbe; az elégedetlenkedő parasztok panaszára pedig úgy reagált, hogy „ők választottak, előttük volt a két ut, szabadon választhattak.”⁷⁸ A karmelita rendház kincseivel kapcsolatban azt vallotta, hogy valóban az ő családjuknál rejtették el a rendház értékeit, de a csomag tartalmáról nem tudott, azt csak Rumi Tamás házfőnök, vagy megbízottja vehette át (Berkes Gyula vette át ténylegesen). 1950 szeptemberében két disszidálási kísérletet is végrehajtott: az elsőt Bősárkány, a másodikat Horvátnádálja közelében. Ezek azonban nem sikerültek, azt a bősárkányi lakost, aki a szerzetesek emigrációját segítette, agyonlőtték. Utóbbi információt már Hámori Győző volt rendtársától⁷⁹ tudta meg Magyar József, aki a későbbiekben még elő fog kerülni.

Itt adódik a kérdés, hogy ki áll Magyar József ügynök fedőneve mögött? A szervezési kihallgatásról készült dokumentum végén szerepel a születési neve: Molnár Ernő. A korábban megismert adatokat (szentelés időpontja, rendben betöltött szerepe) alapul véve a sematizmusból megállapítható, hogy a Zsigmond szerzetesi nevet vette fel, és 1948-ban Molnár Zsigmond néven a keszthelyi küsszeminárium vezetője volt.⁸⁰ Beszervezése napján kézzel írt vallomása végén ígéri, hogy a kiadott feladatokat őszintén és az igazságnak megfelelően fogja végrehajtani.⁸¹ Az ügynöki tevékenység pénzbeli jutalmazására nem találtam utalást, de útiköltség címszó alatt hat alkalommal kapott 200 forintot tevékenységéért 1956 júliusáig.⁸²

Arról, hogy mennyire tett értékes jelentéseket az állambiztonság számára a pápai római katolikus papokról és a karmelita rendtagokról, két jellemzés árulkodik: az egyik 1955. október 28-án, a másik pedig 1956. szeptember 11-én kelt.⁸³ Mindkét jellemzés pozitívan értékeli Magyar József jelentéseit, kiemelik, hogy nem dekonspirálódott, valamint azt is, hogy más ügynökök jelentései alapján is értékes munkát végez. Az 1955-ös jelentés Szücs és Dabos fedőnevű ügynökök; az 1956 szeptemberében készült jelentés pedig Bokros és Hajós ügynökök jelentéseire hivatkozik. A későbbi iratokból az is igazolást nyer, hogy az állambiztonság komolyan fontolóra vette, hogy nyugati országokban is végezzen ügynöki tevékenységet. Az 1956. október 23-án, Budapesten kitört

77 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/28 „Magyar József”-dosszié.

78 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/40 „Magyar József”-dosszié.

79 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/41 „Magyar József”-dosszié.

80 *A magyarországi latin-és görögszertartású egyházmegyei és szerzetes római katolikus papság és női szerzetesrendek névtára*. Actio Catholica Országos Elnöksége, Budapest, 1948 p. 293.

81 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/44 „Magyar József”-dosszié.

82 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/64 „Magyar József”-dosszié.

83 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/79-80 „Magyar József”-dosszié és ÁBTL-3.2.1-Bt-898/81-82 „Magyar József”-dosszié.

forradalom azonban megváltoztatta a helyzetet: Molnár Ernő kihasználva az alkalmas helyzetet, emigrált az Egyesült Államokba, és Cleveland-ben, ottani ismerősénél telepedett le.⁸⁴ Az állambiztonság két esetben, 1959-ben és 1962-ben kért részletes jellemzést Molnár Ernő személyéről és ügynöki tevékenységéről, azonban az 1962-es jellemzés végén jelzik, hogy nincsenek lehetőségeik Magyar ügynök feldolgozása és elbírálása területén, ezért indítványozzák, hogy az ügynök B-dosszióját, valamint M-dosszióját (munkadosszióját) helyezték irattárba.⁸⁵

Magyar József jelentései alapján három karmelita szerzetest ismerhetett meg alaposabban az állambiztonság. Az eredetileg is megfigyelésre érdemes Csima László mellett Bárd Endre Lucián, valamint Csapó Gábor rendfőnök jellemzése derül ki az M-dossziékból.

Csima Lászlóról a jelentések nyomán kiderült, hogy hivatalos kántornak került Gyenesdiásra, emellett azonban rendszeresen misézik a településen, sőt időnként a keszthelyi egykori karmelita templomba is bejár szentmisét tartani. Magyar István jellemzése szerint rendkívül óvatos lett, nem foglalkozik a politikával. A keszthelyi rendház kapcsán tesz egy megjegyzést, mely a helyzetbe való beletörődését, a jelen körülményekhez való alkalmazkodást szolgálja: „*Mi már nem igen jutunk oda vissza.*”⁸⁶

Bárd Endre Luciánnal való beszélgetése előtt egy rövid életrajz is szerepel, ahonnan megtudjuk, hogy 1950 után nem vették át egyházmegyébe, hanem fizikai munkásként helyezkedett el. 1955-re azonban az érszükülete miatt olyan rossz állapotba került, hogy nem tudott dolgozni, teljesen elzárkózott a külvilágtól. Magyar József a vele való beszélgetésen veti fel a lelkivezetés témáját, miszerint pont akkor akarta elkezdni. Bárd Lucián atya azonban határozottan lebeszéli, miszerint okosabb embernek tartotta, mintsem 1955-ben kezdjen el egy ilyen meggondolatlan cselekedetet; ugyanakkor jelzi azt is, hogy Isten majd gondoskodni fog róluk.⁸⁷

Csapó Gábor rendfőnökkel való beszélgetéséből kiderül, hogy 1950 után is maradt a Huba utcában. Neki Magyar az utánpótlás-nevelés kérdését veti fel. Erre válaszolva Csapó elég borúlátóan nyilatkozik, mondván, hogy „*ha a mostani fiatal generáció felnő, nem igen kell neki a templom.*”⁸⁸ Inkább azon a véleményen van, hogy a jelenlegi helyzetnek kell örülni, amennyiben meg tudnak maradni. Idős, magatehetetlen szerzetesről ő nem tud, legalábbis őt nem kereste ilyen ügyben semelyik rendtársa. A három jelentésből látható, hogy az állambiztonság két területet vizsgált a karmelita rend esetében: a hívek megszólítását szentmisében, illetve azon kívül; valamint az esetleges rendi utánpótlás kinevelését. Mindkét területnek megvolt az esélye, illetve a pártállam

84 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/83 „Magyar József”-dosszié.

85 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/96 „Magyar József”-dosszié.

86 ÁBTL-3.2.3-Mt-752/1/8 „Magyar József”-dosszié.

87 ÁBTL-3.2.3-Mt-752/1/23 „Magyar József”-dosszié.

88 ÁBTL-3.2.3-Mt-752/1/29 „Magyar József”-dosszié.

szempontjából a veszélye a korszakban: a hívek megszólítását több lelkipásztor elsődleges fontosságúnak érezte, melyben komoly segítséget kaptak a felozlatott szerzetesnővérek személyében. Erre szolgáltat jó példát a másik karmelita ügynök, Harsonás jelentése, aki a mezőkövesdi Jézus Szíve nővérek ilyen jellegű tevékenységeiről rendszeresen jelentett az állambiztonság számára.⁸⁹A rendi utánpótlás kinevelése a szerzetesrendeknek bevett stratégiája volt, melyben különösképpen a pálosok jeleskedtek.⁹⁰ A karmelita rend esetében ilyen jellegű tevékenységről nincs információnk.

Felmerül a kérdés, hogy esetleg elhallgatott „Magyar József” bizonyos információkat a jelentéseiben. Indokolható lehet egy ilyen forgatókönyv azért is, mert beszervezett ügynökként nem volt teljes bizalma az állambiztonság irányába, de erre nem sok esélyt látok. Egyfelől a fentiekben láthattuk, hogy négy ügynök jelent Magyarral párhuzamosan az államot érdeklő témákban, ennek ellenére tartják értékesnek az ügynök jelentéseit, kétkulacsosságnak nem találják nyomát. Másfelől az államnál lévő előzetes priuszai (termelészövetkezet elleni izgatás, disszidálási kísérlet) óvatosabbá tették. Ugyanakkor amellet a tény mellett sem mehetünk el szó nélkül, hogy az állambiztonság komolyan tervezte 1956-ban külföldi alkalmazását Magyar Józsefnek, aki ennek ellenére ment ki az Egyesült Államokba a forradalom alatti enyhébb helyzetet kihasználva. Mindent összevetve véleményem szerint a lehető legjobb tudása szerint igyekezett ügynöki feladatát alaposan végrehajtani Molnár Ernő-Magyar József, de ugyanakkor folyamatosan kereste a kínálkozó alkalmat, amikor véget tud vetni ebbéli kötelezettségének, majd az első adandó alkalommal cselekedett is.

Az 1956-ot követő időszak másik karmelita ügynöke Harsonás fedőnéven jelentett az állambiztonság felé. Magyar Józsefhez hasonlóan ő se kizárólag karmelitákról jelentett: műveleti dossziéja tele van a Mezőkövesd hitéletében fontos szerepet játszó papok, szerzetesnővérek tevékenységével kapcsolatos jelentésekkel. Nála már némileg nehezebb felmentő tényezőt keresni, ugyanis beszerzési dossziéja nem állt rendelkezésemre. Jelentései azonban bőven meghaladják Magyar József jelentéseit, az újabb jelentéseknek egy második dossziét (majd a későbbiekben még két dossziét) is nyitnia kellett az állambiztonságnak.

Ha „Harsonás” ügynök személyét próbálom meg kideríteni, éppen ezért némileg sötétben tapogatózok. Van pár utalás a jelentésekben, miszerint Hámori Győzőnek lehet valamelyes köze az ügynökhöz, de ezt csak közvetett bizonyítékokkal lehet alátámasztani. Egy ilyen bizonyíték lehet egy 1959. augusztus 27-én tett jelentése. Előzőekben arról értesülünk, hogy Harsonás ügynök július

89 ÁBTL-3.1.2-M-41088 „Harsonás” dosszié jelentős része erről szól.

90 Erre vonatkozóan a legfrissebb szakirodalom LÉGRÁDI Attila: *Tanúságtevők és fehér kovászok. A Magyar Pálos Rend története az 1945 utáni évtizedekben*. Ráció-LAMBDA Bt-Budapest, 2020. Elsősorban p. 87-125.

20-augusztus 20 között szabadságon van a Balatonon.⁹¹ A szabadság letelte után egy héttel keletkezett a jelentés, melyben Hámori Győző, „aki ott nyaralt,”⁹² beszélgetett Schnattner Szigfrid keszthelyi plébánossal.

A másik – hasonlóan közvetett – bizonyítékot Magyar József B-dossziéja szolgáltatta. Molnár Ernő Zsigmond ugyanis éppen Hámori Győzötől tudta meg, hogy a szerzetesek emigrációját segítő bősárányi lakost agyonlőtték. Hámorit itt Molnár Ernő győri rendtársaként⁹³ aposztrofálja a jelentés. Arra vonatkozóan nem találtam bizonyítékot, hogy Hámori kapcsolatban lett volna akkor vagy később az állambiztonsággal, mindenesetre a névegyezés vetett fel bennem kérdéseket Harsonás és Hámori Győző azonosságának kapcsán.

Azt, hogy Harsonás is karmelita rendtag volt, bizonyítja az a tény is, hogy Szabó Gábor Pál rendfőnökkel való beszélgetése során felveti a papsághoz való visszatérésének kérdését, melyre a rendfőnök annyit válaszol, hogy a jelenlegi helyzetben (1959) legjobb, ha a családja körében marad. Erre a gyenge lábakon álló azonosításra adódik a dossziét áttekintve egy többször előforduló eset: Hámori és Harsonás együttes említésekor nem jelenik meg, hogy tudnának egymásról. Többször előfordul például a jelentésekben, hogy „*Hámori Győző beszélgetett Messik Máriával* (Jézus Szíve Nővérek helyi vezetője Mezőkövesden), *Harsonás kihallgatta.*”⁹⁴ Más oldalról nézve realitásabbnak tűnik, hogy Hámori Győző a rend feloszlata után lelkipásztorként nem tudott elhelyezkedni, ezért kántorként helyezkedett el Mezőkövesden. Az 1950-es években ugyanis nagyobb eséllyel alkalmaztak a plébánosok egykori papokat kántornak, mint családos személyeket, akiknek volt a „civil életben” munkahelyük, állásuk.⁹⁵

Az ügynök foglalkoztatási tervében említik, hogy a beszerzésre 1959. május 15-én került sor bizonyos gazdasági kompromittáló adatok miatt.⁹⁶ Arra nem találtam bizonyítékot, hogy ezek az adatok összefüggésben állhatnak-e azzal, amiről az ügynök rendfőnökének számol be, miszerint bírósági iratok készítése miatt jelentették fel, de akár egy ilyen forgatókönyvet is elképzelhetőnek tartok. Az ügynök kapcsolati hálóját is vázolják, ebből kiderül, hogy hét testvére van „Harsonásnak,” köztük Hámori Andor is.⁹⁷

91 ÁBTL-3.1.2-M-41088/86 „Harsonás” dosszié.

92 ÁBTL-3.1.2-M-41088/100 „Harsonás” dosszié.

93 ÁBTL-3.2.1-Bt-898/41 „Magyar József”-dosszié.

94 Egyik ilyen eset: ÁBTL-3.1.2-M-41088/151 „Harsonás” dosszié.

95 Erre az eljárásra jelent példát Takács Nándor fonyódi kántorsága is. Az addigi fonyódi kántor ugyanis iskolai állását kockáztatta volna azzal, ha 1950 nyarán is marad kántor a helyi templomban. Az egykori karmelita szerzetes odakerülése segítette a plébánosnak a helyzetet megoldani. TAKÁCS 2008 p. 102.

96 ÁBTL-3.1.2-M-41088/292 „Harsonás”.

97 ÁBTL-3.1.2-M-41088/219 „Harsonás”.

Kik álltak az állambiztonság célkeresztjében?

Mielőtt rátérnék a Harsonás fedőnevű ügynök tevékenységére, röviden bemutatom azokat a személyeket, akik valamilyen indokkal az állambiztonsági szervek célkeresztjébe kerülhettek. Alapvetően két kategóriába sorolhatom a megfigyelés alatt álló papokat. Első kategóriába kerülnek a rendi vezetők, akik tartományfőnökként, illetve házfőnökként a karmelita rend vezetésében fontos szerepet vállaltak. Ide tartozik Csapó Gábor Budapestről, a Huba utcai templomból; Szabó Gábor Pál atya a győri rendházból, valamint Hász Károly Brokárd egykori tartományfőnök, később kunszentmártoni házfőnök a hejcei papi otthonból. Második kategóriába azokat a rendtagokat sorolom, akikre az állambiztonság vagy büntetett előélete (1959-hez képest értem az előéletet), vagy közösség-szervező tevékenysége miatt tekintett veszélyes ellenfélként.

Szabó Gábor Pál tartományfőnökként Győrben maradt az 1950-es szétszórás után. Előtte 1943-48 között Kunszentmártonban volt házfőnök. Róla Takács Nándor annyit közöl, hogy megpróbáltak belekötni, de egyszerű életvitele miatt nem jártak eredménnyel, annyi kifogásolnivalót találhattak tevékenységében, hogy nyaranta végiglátogatta a rendtagokat.⁹⁸ Ezek a látogatások eljutottak az állambiztonsághoz is. Harsonás először 1959 novemberében tesz jelentést a tartományfőnöknél tett látogatásáról,⁹⁹ majd 1963 nyarán Szabó Gábor mezőkövesdi látogatásáról.¹⁰⁰

A következő rendi vezető Rumi István Tamás. Vele kapcsolatban Harsonás megjegyzi, hogy már kispapként ő volt a hangadó, aki mindenről véleményt nyilvánított. Később a rendi gimnázium prefektusa lett, mely minőségében nem örvendett akkora szeretetnek a karmelita renden belül, mint később, rendfőnöki titkárként. 1950-ben, a szerzetesrendek működési engedélyének megvonásakor Keszthelyen volt házfőnök, ennek kapcsán Harsonás utal rá, hogy eladta a rendház aranyát.¹⁰¹ Feltehetőleg ez az állítása nem teljesen pontos, ugyanis Magyar József beszerzése kapcsán utaltam rá, hogy Rumi egyik rendtagja családjánál rejtette el a rendház aranykészletét. Mivel azonban ez a cselekedet még a rendtársak előtt is titkolva lett, Rumi Tamás pedig felköltözött Budapestre, így kézenfekvőnek tűnt Harsonás ügynök számára, hogy legalábbis az állambiztonság előtt rossz színben tüntesse fel egykori rendtársát.

Az állambiztonságot érdeklő személyek másik kategóriájába azokat a rendtagokat sorolom, akik valamilyen tevékenység folytán érdekesek lettek az állambiztonság számára. Közéjük tartozik Bárd Endre Lucián, akiről már a „Magyar József” fedőnevű ügynök is tett jelentéseket, ezért több tulajdonságát már ott említettem. 1959. október végén újabb jelentést olvashatunk a személyéről. A

⁹⁸ TAKÁCS 2008 p. 118.

⁹⁹ ÁBTL-3.1.2-M-41088/132-133 „Harsonás”.

¹⁰⁰ ÁBTL-3.1.2-M-41088/462-463. „Harsonás”.

¹⁰¹ ÁBTL31.2-M-41088/94 „Harsonás”.

jelentésből kiderül, hogy a szerzetesrendek feloszlatása után gyári munkásként helyezkedett el, majd ezt követően érte egy baleset, melyet követően már 1955-ben, de 1959-ben még inkább súlyos állapotba került. Az ő tevékenysége azért váltott ki különösen nagy érdeklődést az állambiztonság részéről, mert még 1948-ban alapított egy Ancillák nevű szervezetet (Szűz Mária Szeplőtelen Szívének Szolgálóleányai).

Ebben a kategóriában másik személy Dombos Tibor Kázmér, a karmelita rendtagok szétszórátása után, 1950-ben a győri egyházmegye szolgálatába lépett át. Mivel 1956-ban jelen volt az egykori ÁVH-épület ostrománál Győrben, ezért a forradalom leverése után több kihallgatás várt rá.

„Harsonás” jelentéseire rátérve a karmelita szerzeteseket emelem ki: az első Szabó Gábor Pál rendfőnök. Nála annyi politikai jellege volt a beszélgetésnek, hogy Pál atya szerint imádkozni kell az oroszok kivonulásáért. Ezt követően tér rá Harsonás a rendet érintő ügyekre. Először sérelmezi, hogy 1959 nyarán (a beszélgetés ősszel folyt le) őt nem látogatta meg a rendfőnök. Pál atya ezt azzal indokolta, hogy nem volt rá idő, de jövőre bepótolja. Harsonás megkérdezi, hogy tudna-e munkát adni neki a rendfőnök, mire ő annyit felel, hogy írjon a rendtagoknak. Végül rátér a már említett kérdésre, a papi életbe való visszatérésre: a rendfőnök szerint azonban Harsonás még a legjobb helyzetben van családja körében, nem kell gondolnia a visszatérésre. Figyelmezteti őt, hogy maradjon csak ott addig, amíg ez a rendszer tart.¹⁰²

A tartományfőnökkel való második találkozó kapcsán három kérdéskörrel tesz jelentést Harsonás. A látogatás kérdése kapcsán megállapítja, hogy a tartományfőnök minden nyáron végiglátogatja a rendtagokat, az idő szűkössége miatt azonban csak két év alatt végez a vizitációkkal. Itt kérdésként merül fel, hogy 1961-ben történt-e látogatás Mezőkövesden? Az 1959-es győri látogatáson Harsonás ugyanis megjegyzi, hogy őt nem látogatta meg a nyár folyamán a tartományfőnök, mire kap egy ígéretet, hogy a látogatást következő évben Szabó Gábor pótolni fogja. Az ügynöki jelentésben köztes látogatásra nem találtam adatot, így elképzelhető, hogy négy év késéssel látogatta meg Pál atya egykori rendtársát. A másik téma a külföldi kapcsolatok kérdése. Ennek kapcsán két mozzanatot említ meg Harsonás. Egyfelől Szabó Gábor egykori spanyolországi diáktársától rendszeresen kap pénzbeli adományt az Egyesült Államokból, melyből a rendtagokat támogatja. Itt megjelenik egy érdekes kitétel, mely az előző kérdésre is részleges választ adhat, miszerint Hámori Győző 1962-ben házvételre kapott 15.000 forint kölcsönt, ennek törlesztését azonban „a körülményeket látva” 1963 helyett csak 1964-től kell törlesztenie 500 forintos részletekben Hámorinak. Nem perdöntő bizonyíték, de előfordulhat, hogy Hámori már korábban

102 ÁBTL-3.1.2-M-41088/132-133 „Harsonás” dosszié.

felvette a kapcsolatot tartományfőnökével anyagi segítséget kérve tőle, melyet ő vagy postai úton, vagy személyesen egy 1962 nyarán tett látogatása során juttatott el rendtársának.

A másik kérdés, ami ennek kapcsán felmerül, hogy lehet-e ez bizonyíték Hámori Győző és „Harsonás” megfeleltetésére, azonban ezt csak közvetetten, áttételesen lehetne bizonyítani, így ezt jelen dolgozat keretei között nem fejtem ki. A másik külföldi kapcsolatról szóló jelentés arról tájékoztat, hogy félévente kap Rómából Szabó Gábor egy két-háromszáz oldalas szentszéki tájékoztatót az egyházi irányelvekről.¹⁰³ Ez a tájékoztató valójában a Szentszék hivatalos közlönye az egyházi rendelkezésekről és irányelvekről, az *Acta Apostolicae Sedis*, mely Rómából postai úton érkezik Győrbe. Az egyháztörténeti kontextus ismeretében ebben nincs semmi rendkívüli, 1963-ban a II. vatikáni zsinat ülésezése idején meglátásom szerint természetesnek látszik, hogy a zsinaton részt nem vevő, de vezető szerepet játszó papság értesül az egyház központjában történt változásokról.

A harmadik kérdéskör pedig a politikai eseményekre való reakciót vizsgálja. Ebben alapvetően nem vall túlzottan rendszerellenes nézeteket, Hruscsovot például nagy koponyának tartja a háború elkerülésére irányuló manőverei miatt.¹⁰⁴ Kevésbé globális szinten vizsgálva azonban sajnálatát fejezi ki a pedagógusok vallásgyakorlatának akadályozása miatt, véleménye szerint csak egy enyhülési folyamat után alakulhat újra a karmelita rend a szétszóratásból. Konkrét rendszerváltozásról nem beszél, szerinte kevésbé ellenséges körülmények között is sor kerülhet az újraalakulásra, mondván, hogy ők nem ártanak senkinek.¹⁰⁵

Rumi Tamás kapcsán „Harsonás” megjegyzi, hogy rendszeresen jár Budapestről a Keszthely melletti Gyenesdiásra, ahol rendelkezéseit átadja Lukácsi Pálnak. Foglalkozását tekintve a Szolidaritás Szövetkezetben töltött be vezető szerepet, ahová több rendtársát: Kovács János Ágoston atyát, valamint Gulyás Sándor Boldizsár, Horváth József Adorján és Gyula testvéreket beléptette. A jelentésből kiderül egy kisebb/nagyobb rendi konfliktus is, miszerint Rumi Tamás nem ápol jó kapcsolatot a Huba utcai templomban szolgáló Csapó Gáborékkal, melynek következtében nem jár el a rendi templomba. A jelentés tanúsága szerint itt egy komolyabb konfliktus jelenik meg, ennek mértékét azonban jelenlegi tudásom szerint nem tudtam kideríteni.

Rumi Tamás mellett a Szolidaritás másik dolgozója, Kovács János Ágoston is megjelenik a jelentésekben. Őt Harsonás egy tanult, ámde szótlan embernek írja le, akivel az 1959-es jelentés előtt egy évvel, 1958-ban egy rendtag temetésén találkoztak. A találkozó kapcsán Harsonás megjegyzi, hogy Kovács Ágostonnak lett pénze fényképezőgépre, melyről meg is teszi az

¹⁰³ ÁBTL-3.1.2-M-41088/462 „Harsonás”.

¹⁰⁴ ÁBTL-3.1.2-M-41088/463 „Harsonás”.

¹⁰⁵ ÁBTL-3.1.2-M-41088/463 „Harsonás”.

észrevételt rendtársának, mire ő válaszul annyit mond: „*Telik, aki meg nem issza.*”¹⁰⁶ Ebből a kijelentésből nem szeretnék főképpen Harsonásra nézve messzemenő következtetéseket levonni, de minden bizonnyal lehetett alapja a felvetésnek.

Dombos Tibor Kázmérről 1959 nyarán „Harsonás” már azt jelenti, hogy nagyon jellemes ember, aki a győri karmelita templomban gyóntatóként van jelen. Dombos Kázmér a beszélgetés során jelzi, hogy el kell ismerni, hogy az állambiztonság erősebb, ezért csendben kell lenni, ő maga is visszavonultan él. A beszélgetés során utal arra is a szerzetes, hogy hazatérne Maglócára, ami azonban a határsáv közelsége miatt csak rendőrségi engedéllyel lenne lehetséges, mellyel azonban ő nem rendelkezik.¹⁰⁷

A további róla szóló jelentésekből kiderül, hogy „Harsonás” 1960. augusztus 31-én egy győri látogatás során meglátogatta, ahol megtudta, hogy az ottani atyák Szabó Gábor tartományfőnök vezetése alatt csendben élnek, ennek ellenére a templom új plébánosa nem szereti a templom környékén látni a volt szerzeteseket. Szabó Gáborról emellett annyi szó esik még ebben a jelentésben, hogy kegytárgyakkal való kereskedés vádjával feljelentették, emiatt elzárkózott a külvilágtól.¹⁰⁸

Pár nappal később, egy budapesti látogatás során beszél Csicsai László Kelemen egykori rendtársával az ügynök, ahonnan megtudja, hogy Rumi Tamás és Kovács Ágoston elszeparálódtak a Szolidaritás Háziipari Szövetkezet több tagjától, így egy konfliktus lenne ezek szerint kibontakozóban.¹⁰⁹

Dombos Kázmér egy mezőkövesdi látogatásán, 1962 nyarán említi meg, hogy a Szolidaritás Háziipari Szövetkezet sofőrjeként dolgozik. Ezen a látogatáson utal arra, hogy Marton Marcell a halálán van, az ő halálával pedig csak Hász Brokárd fog maradni a rend idős tagjai közül, aki szintén betegségekkel küszködik.¹¹⁰

Következő személyként „Harsonás” jelentéseiben is megjelenik Bárd Endre Lucián, akinek állapota tovább romlott Magyar József jelentéseihez képest, még jobban elszigetelődött. A jelentés megemlíti, hogy havi 600 forintból és szobrok faragásából él. Lelkipásztori tevékenysége kapcsán rendszeresen tart lelkigyakorlatokat a Csúcshegyen.¹¹¹

Bárd Endre Lucián egyértelműen az Ancillák szervezet miatt került az állambiztonság figyelmének középpontjába. Harsonás 1959 novemberében még csak megemlíti a jelentésében,

¹⁰⁶ ÁBTL-3.1.2-M-41088/98 „Harsonás”.

¹⁰⁷ ÁBTL-3.1.2-M-41088/140 „Harsonás”.

¹⁰⁸ ÁBTL-3.1.2-M-41088/227 „Harsonás”.

¹⁰⁹ ÁBTL-3.1.2-M-41088/227 „Harsonás”.

¹¹⁰ ÁBTL-3.1.2-M-41088/383 „Harsonás”.

¹¹¹ ÁBTL-3.1.2-M-41088/136 „Harsonás” dosszié.

hogy történt egy ilyen alapítás,¹¹² 1963 májusában azonban már jelentést is tesz az 1948-as szervezet működéséről.¹¹³ Ebből kiderül, hogy a szervezetet Budapesten hozta létre a karmelita szerzetes, majd 1949-ben Miskolcon is kidolgozta ennek terveit. Harsonás itt megemlíti, hogy a társaság egyik tagja, Stubnya Ilona a szabályzatot és egy imafüzetet is átadott egy gyónási alkalom során a későbbi ügynöknek. A jelentés azt is leírja, hogy 1955-ben látogatta meg őt utoljára Stubnya Ilona, azóta ilyen alkalomra nem került sor, újabb találkozó pedig az első műveleti dosszié lezárásáig nem következett be.

A két kategória határán áll Hász Károly Brokárd, aki korábbi tartományfőnökként, majd kunszentmártoni házfőnökként, végül börtönviselt egyházi személyként is felkeltette az állambiztonság érdeklődését. Az ő szerepére máshol térek ki, annyi derül ki személyéről a jelentésekben, hogy 1949-ben egy idős, zárkózott személyként jelenik meg a szerzetesek között. A jelentések idején azonban már Hejccén tartózkodik, egyre betegbb állapotban. „Harsonás” többször próbálja felvenni vele a kapcsolatot levélben, ez azonban csak a hejcei otthonból érkező apácák útján valósul meg, általuk szerzi be az információkat. Dombos Tibor egyik mondatából derül ki, hogy az állandó látogatója Hász Brokártnak szintén egy korábbi rendi vezető, Hajós Miklós, aki évente egyszer jár Hejccén.¹¹⁴ 1962/63-ban azonban az állambiztonságot jobban foglalkoztatja a hejcei otthonban tartózkodó két püspök, Badalik Bertalan veszprémi és Pétery József váci püspök személye, akik meghívást kaptak az ekkor üléselő II. vatikáni zsinatra.¹¹⁵

A jelentések alapján megállapíthatjuk, hogy 1956 után is érdeklődött az állambiztonság a szerzetesrendek pasztorációs tevékenysége iránt, ugyanakkor új elemként megjelenik a beépülés igénye is. A másik új elem a politikai szempontból priusszal rendelkező lelkipásztorok különleges felügyelet alatt tartása is. Magyar jelentéseivel összehasonlítva Harsonás jóval konkrétabb kérdéseket tesz fel az egykori rendtagoknak. Kevésbé ódzkodik a politikától, egy szerencsétlen kérdéssel az állambiztonság szerint majdnem el is árulta magát a rendfőnök előtt: Mi a véleménye, mikor lesz már más világ?¹¹⁶ Mindezek alapján arra tudok következtetni, hogy akárki is tett jelentéseket Harsonás fedőnéven az állami szervek irányába, kevésbé a fennálló helyzethez való alkalmazkodás, mint inkább az állami szervek minél teljesebb kiszolgálása jellemezte.

¹¹² ÁBTL-3.1.2-M-41088/137 „Harsonás”.

¹¹³ ÁBTL-3.1.2-M-41088/438 „Harsonás”.

¹¹⁴ ÁBTL-3.1.2-M-41088/383 „Harsonás”.

¹¹⁵ ÁBTL-3.1.2-M-41088/404 „Harsonás”.

¹¹⁶ ÁBTL-3.1.2-M-41088/133 Harsonás dosszié.

Üldözés

Az eddigiekben olyan életpályákat mutattam be, ahol a megváltozott körülmények közepette való túlélés játszotta a főszerepet. Utalnom kell azonban azokra a rendtagokra is, akiknek nem volt választási lehetősége, szerzetesi-papi tevékenységük következtében üldözést szenvedtek a pártállam részéről. Takács Nándor interjúkötetében öt-hat bebörtönzött rendtársáról tud, akik főleg külföldi kapcsolataik révén kerülhettek rács mögé.¹¹⁷ Ilyen külföldi kapcsolatnak számított a német/római iskolatársakkal való levelezés, vagy külföldről érkező csomag elfogadása is. Az 1956 előtti üldözésre egy esetet találtam Havasy Gyula gyűjtésében: Hász Károly Brokárd tartományfőnök, későbbi kun-szentmártoni házfőnök esetét.¹¹⁸

Brokárd atya még házfőnökként 1949-ben, egy papi gyűlésen szólalt fel a már letartóztatott Mindszenty József bíboros mellett, amiért letartóztatták és 14 év börtönre ítélték. A börtönbüntetését – ha 1956-ban rövid időre ki is engedték – teljesen ki kellett töltenie, szabadságát csak 1964-ben nyerte vissza. Mozgástere azonban ezt követően is be volt határolva, hátralévő életér ugyanis Hejcére internálva töltötte, 1971-ben minden bizonnyal itt halt meg.

1956 után ítélték el Tóth János Kázmér karmelita szerzetest, aki ekkor már a veszprémi egyházmegye papja volt szentpéterúri lelkészként.¹¹⁹ Őt 1957-ben tartóztatta le az ÁVH, majd 1958-ig több börtönben való raboskodás és a tököli internálótáborban való fogság után szabadult ki és térhetett vissza egyházmegyéjébe, immár Zalamerenye településre, ahol lelkészi feladatait végezte a továbbiakban.

A harmadik börtönviselt rendtag Gaál Terézusz, aki 1960-ban, határon való átszökés kísérletének vádjával került börtönbe. Szabadulásának időpontjáról Havasy Gyula adatai nem adnak tájékoztatást.¹²⁰

Emellett vádak szintjén több dologra is utalnak „Harsonás” jelentései. Gulyás Sándor Boldizsár ellen a homoszexualitás vádját hozták fel;¹²¹ Márk atya ellen pedig valutaüzerkedés miatt indítottak eljárást.¹²² A két jelentés ugyanakkor kitér arra is, hogy előbbi testvér a Szolidaritás Szövetkezetben dolgozik, utóbbi pedig székesfehérvári egyházmegyes papként Nagylókon plébános. Szabó Gábor

117 TAKÁCS 2008 p. 117.

118 *A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989.* HAVASY Gyula dokumentumgyűjteménye. Szerzői kiadás-INFO kft. nyomdája, Budapest, 1990 p. 425.

119 DIÓS 2015 p. 566.

120 HAVASY 1990 p. 425.

¹²¹ ÁBTL-3.1.2-M-41088/94 „Harsonás”.

¹²² ÁBTL-3.1.2-M-41088/305-306 „Harsonás”.

rendfőnök ellen pedig kegytárgy-kereskedelem miatt érkezett fejelentés.¹²³ A három szerzetes közül egyikükre sem találtam arra vonatkozóan adatot, hogy börtönben lettek volna.

Külföldi emigráció

Az 1948-as sematizmus adatai szerint kilenc felszentelt karmelita szerzetes tartózkodott külföldön, közülük Perjés Antal Patrik naplója maradt fenn és került kiadásra 2020-ban. A napló írója 1931-ben lépett be a karmelita rendbe, 1938-ban szentelte pappá Grósz József szombathelyi püspök.¹²⁴ Szentelése után Rómába került, majd a Közel-Kelet országaiban, Indiában, illetve Afrikában látott el missziós szolgálatot. 1947. november 21-én tért vissza Magyarországra, első útja a rend budapesti házába vezetett.¹²⁵ Az ezt követő napokban meglátogatta a győri, keszthelyi kolostorokat is, majd hazatért testvérehez Százhalombattára (naplójában Battaként szerepel), aki ott volt plébános.

A karácsonyt a rend miskolci házában töltötte; majd 1948. február 28-án az egyik utolsó vonattal Rómába távozott. Itt tesz Perjés Patrik atya egyedül utalást a politikai helyzetre: utal azokra a pletykákra, hogy Rákosi Mátyás lezárna egy vasfüggönnyel az országot, amíg a forradalmárok és kapitalisták elleni tisztogatás be nem fejeződik.¹²⁶ A megjegyzés azért érdekes, mert a rendszer ellenségei között külön kiemeli a szerző Mindszenty bíboros hercegprímás nevét, melynek 1948. december 26-án lesz újabb jelentősége. Ekkor Perjés atya már Rómában tartózkodik, ahol értesül a bíboros letartóztatásáról, melyet egy mondatban naplójában is közöl – az Arizonából számára érkezett kedvező hírek mellett.¹²⁷ A kiutazással kapcsolatos formaságok elintézése után 1949. február 1-jén érkezett meg New Yorkba. Utazásának végállomását azonban az arizonai Tucson jelentette február 16-án, ahogy arról sokat sejtetően fogalmaz: „A napló véget ért. A misztérium folytatódik...”¹²⁸ Ezzel a pár szóval utal arra, hogy nem állt szándékában kilépni a rendi keretek közül, mindössze annyi történt, hogy szerzetesi-lelkipásztori tevékenységét 1949 után az Egyesült Államokban folytatta. Erre szolgál konkrét bizonyítékul az a tény, hogy New York-i megérkezésekor a washingtoni kolostor számtartója, Robert Biad atya; Tucsonba érkezésekor pedig Angel Brinque testvér fogadta őt a vasútállomáson. A tucsoni élet mellett azonban az 1960-as

¹²³ ÁBTL-3.1.2-M-41088/227 „Harsonás”.

¹²⁴ PERJÉS Antal Patrik O.C.D.: *Emlékirataim*. Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata-Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom, Székesfehérvár, 2020) p. 20-21. A napló írója Grósz püspököt győri püspöknek írja, de a lábjegyzetben a könyv szerkesztője is helyesbít.

¹²⁵ PERJÉS 2020 p. 125.

¹²⁶ PERJÉS 2020 p. 127.

¹²⁷ PERJÉS 2020 p. 135.

¹²⁸ PERJÉS 2020 p. 137.

években látogatási céllal visszatért Magyarországra, melyet fényképes források is bizonyítanak.¹²⁹ Ennek ellenére a rendszerváltás után már nem tért vissza az újjászerveződő hazai karmelita rendtartományba, hanem 1993-ban, nyolcvan éves korában az Egyesült Államokban hunyt el, ahol sírja is található.¹³⁰

A külföldre került szerzetesek közül a fentiekben Perjés Antal Patrik pályáját ismertettem. Ennek praktikus oka, hogy a kiadott naplója révén az ő tevékenysége a legkönnyebben vizsgálható. Dolgozatomban azonban más kontextusban említettem Molnár Ernő Zsigmond esetét. Őt több bűncselekmény elkövetésével megvádolva szervezték be ügynöknek, aki 1955-56-ban tett jelentéseket az állambiztonság irányába. 1956-ban felmerült az ügynök külföldi alkalmazásának lehetősége, ám az október 23-án, Budapesten elkezdődött forradalmi hullám hatásait kihasználva Molnár az Egyesült Államokba távozott. Minden bizonnyal ez nem volt része a külföldön történő bevetésre irányuló állambiztonsági tervnek, ugyanis a későbbiekben rendre próbálták felvenni vele a kapcsolatot, majd a kudarcok láttán az ügynöki dosszióját lezárták. Az állambiztonsági jelentések alapján 1962-re derül ki, hogy Iulius Molnárnál tartózkodik az Egyesült Államokban,¹³¹ majd egy két évvel későbbi jelentés 1964. február 4-éről rögzíti, hogy az Amerikában tevékenykedő magyar papok között sincsen nyoma az egykori karmelita atyának.¹³²

Rajtuk kívül szintén az Egyesült Államokba költözött ki Keller András Tarzicius is. Rőla az 1948-as *schematismus* annyit közöl, hogy misszióban tartózkodik, ezért az *I. táblázatban* „Rendtartományon kívülinek jelöltem. Keller Tarzicius 1925-ben lépett be a karmelita rendbe, de római tanulmányait és 1934-es pappá szentelését követően indiai misszióba ment. 1952-ben került az Egyesült Államokba, ahol 1957-es haláláig Murdóban tevékenykedett lelkészként.¹³³ Testvére, Keller Illés szintén római tanulmányok után ment misszióba: előbb a Közel-Keleten, majd Afrikában szolgált. 1947 után került az Egyesült Államokba, ahol több lelkészségen szolgált, majd a Máriás Papi Mozgalom tagja lett. Testvéréhez hasonlóan hosszú távra ő sem jött már vissza Magyarországra, a rendszerváltozás előtt pár évvel, 1985-ben Amerikában hunyt el.¹³⁴ 1965-ben Keller Illés tett egy látogatást Magyarországon, illetve 1972-ben kitiltották Jugoszláviából az állambiztonság kiegészítése szerint.¹³⁵

A következő külföldre került karmelita rendtag Lászlói László, aki 1941-ben belépett a karmelita rendbe, ennek ellenére nem szerepel az 1948-as *schematismusban*. Ennek oka lehet, hogy már 1946-

129 PERJÉS 2020 p. 203-205.

130 PERJÉS 2020 p. 213.

¹³¹ ÁBTL 3.2.1-Bt-898/96 „Magyar József”.

¹³² ÁBTL 3.2.1-Bt-898/144 „Magyar József.” Ennél kevesebb adatot közöl DUDÁS 2020 p. 274.

¹³³ DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában*. METEM, Budapest, 2020 p. 190.

¹³⁴ DUDÁS 2020 p. 191.

¹³⁵ ÁBTL 3.1.5-O-20034 „Építők” 79. oldal.

tól a bécsi egyetemen tanult teológiát, majd ezt követően már nem tért vissza huzamosabb időre halála előtt Magyarországra. Látogatást azonban tett az országban maradt rokonainál, 1973-ban a húgát látogatta meg. Állambiztonsági információk szerint bár Montrealban tartózkodott, de nem rendi keretek között.¹³⁶ Az Egyesült Államokban, illetve Kanadában nem is annyira lelkipásztori, inkább egyetemi oktatói szerepben jelent meg. Bár már 1946-ban tanult teológiát, ekkor még csak civil állampolgárként előjárói tanácsára,¹³⁷ 1991-ben szentelték pappá Ottawában, a kanadai magyarok lelkipásztorának. 2008-as halála után hozták haza Magyarországra földi maradványait. A fentiek mellett emigrált még külföldre Sánta Adalbert, aki Belgiumban telepedett le, húgának 1969-es látogatásáról Belgiumban tudott az állambiztonság.¹³⁸ Európán belül emigrált az országból szintén az 1919-ben született Magyar Márton Alán, valamint az 1905-ben született Molnár István Bernardin is. Előbbi Ausztria fővárosában, Bécsben telepedett le, utóbbi pedig egy jugoszláviai kitérő után Haifa mellett, a karmelita rend első rendházában, a Kármel hegyen telepedett le.¹³⁹

Rendi összetartás

Csávossy Elemér jezsuita provinciális 1950. június 16-án kiadott körlevelében arra figyelmezteti a jezsuita rend tagjait, hogy továbbra is a Társaság tagjai maradnak, ezért hordozniuk kell annak hírnevét és becsületét. A fogadalmak megtartásán túl azonban előír havonta egy *recollectiós* napot, amikor a rendtagok felkereshetik lelki atyjukat számot adva nekik életükről.¹⁴⁰ Ennek nyomán teszek kísérletet arra, hogy összefoglalás előtt röviden bemutassam a karmelita renden belüli összetartás lehetőségeit, működését. Már Takács Nándor utal arra interjúkötetében, hogy Szabó Gábor Pál rendfőnök a nyári szabadságát arra használta fel, hogy ezalatt meglátogassa a szétszórásban élő atyákat, testvéreket.¹⁴¹ Levéltári kutatásaim során ez a kapcsolattartás bizonyítást nyert: Harsonás ügynök jelentéseiből megtudtam, hogy 1959 nyarán is megtörtént ez a látogatás, azonban Mezőkövesdre már nem jutott el a rendi vezető az idő szűkössége miatt. A rendi összetartást azonban fontosnak tartva ígéretet tett a legközelebbi látogatásra.¹⁴² Joggal merül fel a kérdés, hogy csak Harsonást hagyta ki a látogatásból a rendfőnök, vagy Hámori Győzöt is, de ennek megállapítására további kutatások szükségesek.

¹³⁶ ÁBTL 3.1.5-O-20034 „Építők” 79. oldal.

¹³⁷ DUDÁS 2020 p. 488.

¹³⁸ ÁBTL 3.1.5-O-20034 „Építők” 79. oldal.

¹³⁹ ÁBTL 3.1.5-O-20034 „Építők” 79. oldal.

¹⁴⁰ BÁNKUTI 2011 p. 74-75.

¹⁴¹ TAKÁCS 2008 p. 118.

¹⁴² ÁBTL 3.1.2-M-41088/133 „Harsonás”.

A másik bizonyítékot a rendtagok közti kapcsolattartásra a Szolidaritás szövetkezet vezetésében működő Rumi István atya tevékenysége szolgáltatja. Ahogy utaltam rá, már Magyar József is jelenti, hogy rendi vezetőként mindent megtett a munka nélkül maradt szerzetesek megsegítésére. Egy 1959-es jelentés azonban fontos szerepet tulajdonít neki a rend jelenlegi (mármint 1959-es) tevékenységében.¹⁴³ Ez a félmondat arra enged következtetni, hogy a rendi összetartás erősebb lehetett a Szolidaritás Háziipari Szövetkezeten belül egy egyszerű szociális hálónál, ennek bővebb kifejtésére azonban további források, esetlegesen személyes emlékek gyűjtésére van szükség. A jelentés mindenesetre annyit rögzít, hogy két karmelita szerzetes felkereste Rumi Istvánt hivatalában, akinek beszámoltak életükről, tevékenységükről. Amennyiben ez rendszeresen ismétlődő látogatás volt, abban az esetben elmondható, hogy kisebb mértékben, de a karmelitáknál is működött a jezsuita tartományfőnök által javasolt *recollectio*.

Rend belső szervezete, harmadrend, utánpótlás kérdése

Az illegálisba kényszerült szerzetesrendek esetében több rend példáján látható, hogy a rendi novíciusok továbbtanulásáról gondoskodnak, vagy új rendtagokat vesznek fel titokban. Előbbire a jezsuita rend ad jó példát, utóbbira pedig a pálosok. A jezsuita novíciusok 1950-ben jórészt bekerültek egyházmegyei szemináriumokba, más részük Róma irányába távozott, közülük azonban sokakat letartóztattak a magyar határon. 1951-52-re azonban több egyházmegye is jelezte, hogy szerzetesnövendékek nem tanulhatnak a szemináriumokban, ezért 14 novícius számára kellett megszervezni a papképzést.¹⁴⁴ Két csoportot említ Bánkuti Gábor ennek kapcsán: a novíciusokat és a skolasztikusokat. A noviciátus lényegében a jezsuita rend szellemiségével való ismerkedést és napi szentmisére járást jelentett, valamint napi egy óra elmélkedést, melyet a közösség vezetője, Luzsénszky Alfonz jelölt ki. A tényleges teológiai tanulmányok a Pálos Antal vezetése alatt működő skolasztikusok esetében jelent meg a szerzetessé válás útján.

Ez a „kétlépcsős” módszer megjelent a karmelita rend esetében is. „Csapodi” fedőnevű ügynök a rend belső életéről szólva jelentette, hogy náluk is meg volt az egy év újonc-idő, amikor csak a rendi gyakorlatokat folytatták a jelöltek, teológia és egyéb tárgyak tanulása ekkor nem történik meg.¹⁴⁵ Ezt követte az egyszerű fogadalom letétele, mely három évre szólt, majd ezután tehetett örökfogadalmat a rendtag, melyet a szerzetes halála előtt csak a pápa oldhatott fel. Az egy év újonc-időre szükség is volt, a karmeliták szigorúan vették a szerzetesi fogadalom hármását: a

143 ÁBTL 3.1.5-O-16132/89 „Szolidaritás” HTSZ.

144 Az ő névsorukat közli BÁNKUTI 2011 p. 118.

145 ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők”70. oldal.

rendház területére nem léphetett be ellenkező nemű személy; egész évben tilos volt a húsevés, több önfegyelmező gyakorlatot alkalmaztak, valamint szeptember közepétől húsvétig külön rendi böjtöt is tartottak a szerzetesek. Utóbbi esetről Takács Nándor is beszámol, amikor a Központi Szemináriumba kerülve szobatársát ijesztgették azzal, hogy érkező társa egykori karmelita szerzetesként vezeklőövet és ostort is fog hozni magával, amivel aztán együtt kell majd vezekelniük az elkövetkező években.¹⁴⁶

Kongregációk között a rend legitim létezésének utolsó éveiben létrehozott Ancillákat kell először megemlíteni. A szervezetet Bárd Endre Lucián alapította, keszthelyi szervezetének „Csapodi” jelentése szerint 10-15 tagja volt. A szervezet teljes nevén Szűz Mária Szeplőtelen Szívének Szolgálóleányai, melyet később 1949-ben Budapesten, illetve Miskolcon is létrehozott a karmelita szerzetes. Jelenlegi tudásom szerint egy szabályozott körülmények között élő imaközösség volt, melynek tagjai jórészt a későbbiekben is megtartották a karmelita lelkületet.

Bárd Lucián mellett Dombos Tibor Kázmér atya körül is kialakult egy hívő egyesület. Mivel az 1962-es Csapodi-jelentésen kívül erre több forrás nem utalt, így nincs lehetőségem megállapítani, hogy ezt még szerzetesként, vagy már győri egyházmegye papként hozta-e létre Dombos Tibor. Ennek a szervezetnek a folyamatos összetartásáról Dombos Tibor gondoskodott, rendszeresen szervezett közös kirándulásokat (lelkigyakorlatokat?).¹⁴⁷ Valószínűsíthető, hogy Áder Rafael karmelita szerzetes Sopronban alakított ilyen közösséget, melynek következtében Kóny községbe áthelyezték. Biztos azonban, hogy a Sopron melletti Sopronbánfalván élő karmelita nővéreknek Rafael atya volt a lelkivezetőjük.¹⁴⁸

A következő laikus társulat volt a Skapuléré társulat. Ennek tagjai főleg fiatal lányok voltak, akik vagy skapulárét, vagy skapularé-érmet hordtak. A társulat könnyített szabályok szerint működött, egyedül a szombati hústilalmat kellett megtartaniuk, vagy ezt imádsággal kiváltaniuk.

A közösségek következő fokozata volt a Szellemi harmadrend. Ennek tagjai nem tettek fogadalmat, de életükben minél hatékonyabban törekedtek a rendi előírások betartására. „Csapodi” szerint Keszthelyen és Budapesten működtek Hász Brokárd vezetése alatt.¹⁴⁹ A szervezet lényegében olyan férjes asszonyokból állt, akik otthonukban szerették volna megélni a karmelita lelkiséget.

A fentiek mellett létezett a karmelita harmadrend, akik letették a szerzetesrendi fogadalmat, de tagjai a világban éltek, a rendhez való tartozást külsődlegesen csak skapularé viselésével jelezték. Minden bizonnyal ez mindegyik karmelita rendház környezetében megtalálható volt. A Miskolci

¹⁴⁶ TAKÁCS 2008 p. 105.

¹⁴⁷ ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők” 72. oldal.

¹⁴⁸ ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők” 72. oldal.

¹⁴⁹ ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők” 70. oldal.

Kármelben a harmadrendi ifjak számára volt külön a fiúk és lányok számára is szervezet: a fiúkét Hámori Győző Ambrus, a lányokét Varga Paskál házfőnök vezette.¹⁵⁰ A fiú harmadrend névsorát „Harsonás” ügynök csatolta is a jelentéséhez, mely 13 nevet tartalmazott, de a tagok 1963-as helyzetéről nem tett említést.¹⁵¹

Kisebb rendi közösség emellett működött Kunszentmártonban, amelynek tagjai a későbbiekben Szabó Pál rendfőnöknek nyújtottak segítséget a rendi összetartásban, mely véleményem szerint üzenetek továbbítását jelentette. Az ő szervezetüket Áder Rafael soproni tevékenységéhez hasonlóan fogta össze Keller Juvenál atya, aki azonban 1959-ben elkerült a városból. Működő harmadrendi közösségről Keszthelyről tett jelentést „Csapodi”¹⁵². Itt férfi rendtag hiányában Vipler Veronika szerzetesnővér vállalta fel a közösség összetartását, melynek keretében kirándulásokon tartották egymással a kapcsolatot.¹⁵³

Az 1950 utáni további „rendi központokat” már ismertettem dolgozatomban, ezek közt szerepel Budapesten a Huba utcai lelkészség, a Szolidaritás Szövetkezet, valamint a Győrben maradt karmelita atyák is.

Rendi utánpótlás helyzete

A rendi utánpótlás helyzetét három ágon próbálom meg értelmezni. Az első részben a rendi ifjúságot mutatom be. Az ő esetükben a rendi vezetés, ahogy a jezsuitáknál is, mindent megtett annak érdekében, hogy egyházmegyes papnövendékként tudják folytatni tanulmányaikat. Ezek a próbálkozások jórészt sikerrel jártak, Takács Nándor így került be győri egyházmegyes papnövendékként a Központi Szemináriumba, de rajta kívül egyházmegyei papnövendékek között Kalocsai Gellért, valamint Galambos Szilveszter is felszentelésre kerültek. Az egyszerű fogadalmasoknál, illetve gimnazistáknál már kisebb arányban kerültek be szemináriumba a rendi jelöltek. A jezsuita rendhez hasonlóan a szemináriumból kimaradók számára a karmeliták is indítottak „teológiai továbbképzéseket” Áder Rafael és Kovács Teofil vezetésével, de ezek kevés sikerrel jártak. Az egyszerű fogadalmasok többsége gyógypedagógián tanult tovább,¹⁵⁴ hárman a fogadalmuk lejárta után kiléptek a rendi kötelékből és megházasodtak. Akik a későbbiekben felszentelődtek pappá, azok közül két főt említ az ügynök, mindketten veszprémi egyházmegyei plébániára kerültek, a rendi kapcsolatokat pedig legkisebb mértékben tartották.

¹⁵⁰ ÁBTL-3.1.2-M-41088/438-439 „Harsonás”.

¹⁵¹ ÁBTL-3.1.2-M-41088/446 „Harsonás”.

¹⁵² Bár annyit hozzátett, hogy Kunszentmártonra a nagy távolság miatt nincs rálátása.

¹⁵³ ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők” 70. oldal.

¹⁵⁴ ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők” 73. oldal.

A rendi kötelékből való kilépés három szinten valósult meg. Első helyen kell azokat megemlíteni, akik egyházmegyes papság soraiba kerülve a rendi kapcsolataik ápolása helyett az adott település lelkipásztoraként a pasztorációt tartották elsődleges feladatuknak. Mivel az ő esetükben ha meg is élték a rendszerváltozást, már nagyon idősök voltak, ezért kevés eséllyel tértek vissza az újraalakuláskor rendi kötelékbe. A második kategóriába tartozik a megnősülés, amikor a házaseletet választva kerülnek ki papi kötelékből az egykori, valamilyen szintű rendtagok. Ők legtöbb esetben fizikai munkával keresték kenyerüket, ezzel némileg hasonlítva több rendtársukhoz, ennek ellenére családi állapotuk miatt kerültek ki a rendtagok sorából. Harmadik kategóriába a betegség miatt távozók tartoznak: itt a már többször említett Bárd Endre Luciánra kell utalnom, akiről mind „Magyar József”, mind „Harsonás” ügynökök jelentették az állambiztonság felé, hogy nagyon rossz állapotban van. 1962-ben „Csapodi” jelentéséből azonban már az derül ki, hogy nem csak Budapesten, egy különálló házban él, hanem nyugdíjasként Balatonedericsen tölti hátralévő éveit rokkant állapotban. A jelentés megfogalmazása szerint kilépett a rendből.¹⁵⁵

A kongregációk kapcsán megfogalmazódik az állambiztonság részéről egy érdekes kérdés: lehetséges-e, hogy a Bárd Endre Lucián-féle Ancillák-kongregációból a tagok átlépjenek a karmelita harmadrendbe? Az ügynöki válasz érdekesen hangzik, miszerint az egyházzjogi elv alapján csak „tökéletesebb”, vagyis szigorúbb társaságba lehet átkerülni. Ennek mentén viszont Bárd Lucián vallásos közössége nem egy egyszerű magánvallásos társulatként, hanem lényegében egy pápai engedélyre váró lényegében új, ha nem is szerzetesrendként, de rendi közösségként értelmezhető. Ebből az következik, hogy az állambiztonság számára nem véletlenül játszott fontos szerepet az idős, gyakorlatilag magatehetetlen szerzetes megfigyeltetése, mert a közössége révén az általuk képviselt ideológiára nézve komoly veszélyt jelentett.¹⁵⁶

Jezsuita rendi példa a novíciusképzésre

A jezsuiták esetében a Magyarországon maradó, vagy a határon elfogott rendtagok képzése érdekesen és a normál körülményekhez képest furcsán zajlott le, melyről két éve, alapképzésen benyújtott szakdolgozatomban írtam részletesebben.

A szétszóratás után aránylag kevés jezsuita került át egyházmegyei szolgálatba, akik át is kerültek, pár éven belül őket is el kellett bocsátani. A szeminaristákkal hasonló volt a helyzet: 1951-52-ben sorra bocsátották el a szemináriumban tanuló jezsuita novíciusokat, illetve jezsuita tanárokat.

¹⁵⁵ ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők” 75. oldal.

¹⁵⁶ ÁBTL-3.1.5-O-20034 „Építők” 74. oldal.

Mindez azt eredményezte, hogy 1951-re a legnépesebb magyar jezsuita főiskola a kistarcsai táborban működő *Collegium Maximum* lett 21 tagjával.

A rendi főiskola létrehozója Mócsy Imre volt. 1949-ben került Kistarcsára Buda-Dél internálótáborból, majd a tábor megszüntetéséig, 1953-ig töltötte itt rabéveit. A főiskola a szűk keretekhez alkalmazkodva működött. A helyszín a táborban működő papi szoba volt, ahol sámlikon ülve tanította a professzor a novíciusokat. Mivel nem volt papír, így a hallgatók WC-papírra jegyzeteltek, majd a leadott anyagból a félév végén vizsgáztak. A vizsga eredményét szintén hasonló papíron kapták meg a novíciusok, melyeket megőrizve 1956 után bármelyik külföldi egyetemen tudták folytatni tanulmányaikat¹⁵⁷ (akár Hollandiában is). A teológiai képzést segítette, hogy 1949-ben Mócsy Imre a táborparancsnok engedélyével teológiai könyveket hozathatott a táborba. 1950 májusától az ÁVH vette át a tábor működtetését, a papi szoba azonban 1952-ig működött Kistarcsán. Az itt raboskodó klerikusokról a legrészletesebb névsort Nagy Tibor csanádi egyházmegyes pap breviáriuma őrizte meg, melyben 67 papot és papnövendéket sorol fel, köztük olyan neves tudósokat, mint Hölvényi Olaf ciszterci egyháztörténész, vagy Brusznai József váci teológus.¹⁵⁸ Ezek a nevek is jelzik, hogy az itt raboskodó novíciusok ténylegesen magas szintű képzést kaptak dogmatikából, patrisztikából, erkölcsstanból, egyháztörténetből és egyházjogból. A listán 14 jezsuita szerzetes neve is szerepel, köztük a már említett szereplők: Wéber János, Lázár József, valamint Matyasovich Henrik is.¹⁵⁹

Bár Mócsy szerzett be még 1949-ben tankönyveket, de mindegyikből csak egy példányt, így egymásnak adták át a tankönyveket a hallgatók. 1952 nyarán, a papi szoba (ezáltal a szeminárium) feloszlatása után a *Collegium Maximum* tagjai elosztották egymás között a könyveket, és utolsó évben magánúton tanultak teológiát. A végzett novíciusok felszentelését Hamvas Endre csanádi püspök vállalta, de csak 1956 nyarán kapott rá engedélyt. Ő volt az, aki igazolta a Kistarcsán elvégzett tárgyakat hivatalosan, majd a felszentelt rendtagokat felvette a szegedi szeminárium hatodik évfolyamára a táborban elvégzett tárgyak beszámításával.¹⁶⁰ 1956 után több kistarcsai növendéket vettek fel magyarországi szemináriumokba (Szeged, Eger). Akiket azonban politikai okok miatt nem vettek fel, külföldön tanultak tovább (hollandiai Nijmegen), ahol szintén beszámították a Kistarcsán elvégzett tárgyakat.

¹⁵⁷ HETÉNYI VARGA 2002 p. 221.

¹⁵⁸ BÁNKUTI 2011 p. 88-89.

¹⁵⁹ A listát közli HETÉNYI VARGA 2002 p. 265.

¹⁶⁰ Kiss László SJ visszaemlékezését közli BÁNKUTI 2011 p. 89-91.

Volt-e klandesztiin karmelita rend?

A rendi utánpótlás vizsgálata nehezebb feladatnak tűnik minden rend esetében. Ezek a személyek, akik már a felosztás után léptek be a karmelita rend kötelékébe, tartoznak Paskai László bíboros szavaival a klandesztiin, azaz rejtett rendtagok sorába. Ennek egyik példáját adja a pálos rend tevékenysége, melyet Légrádi Attila dolgozott fel rendtörténeti munkájában.¹⁶¹ Ebbe a csoportba azok a szerzetesek tartoznak, akik egyházmegyei papnövendékként kerültek kapcsolatba a pálos renddel. Miután felszentelésre kerültek a megyéspüspökük által, egyházmegyes papi pályát futottak be. A pálos rendből azonban két rendtag, Bolváry László Pál és Arató László Botond vették fel velük a kapcsolatot, majd folyamatosan segítették új rendtársaikat. A rendszer 1961-ig működött, ekkor a két pálos szerzetest letartóztatták, az új rendi elöljáró, Árva Vince Csaba pedig már kevésbé tartotta a kapcsolatot az idősebb rendtagokkal. Ebből az időszakból 12 titkos szerzetes élte meg a rendszerváltozást és a rendtartomány újraalakulását.¹⁶²

Közülük Borsos János Józsefet emelem ki, ugyanis neki volt karmelita kapcsolata. Borsos a gimnáziumi érettségi letétele után, 1956 szeptemberében került az egri főegyházmegyei szemináriumba. Itt Arató László Botond révén ismerkedett meg a pálos lelkiséggel, majd az ő lakásán Bolváry László Pál jelenlétében lezajlott a rendi beöltözése is. 1959 nyarán vett részt azon a lelkigyakorlaton, mely a hivatásmegerősítést szolgálta. Ezt az alkalmat Mócsy Imre tartotta, aki korábban éveket töltött a kistarcsai koncentrációs táborban jezsuita szerzetesként. A lelkigyakorlaton öten vettek részt, Borsos János mellett Imre János Csanád a pálos rendből, Zselepszki György Fábián pedig a karmelita rendből.¹⁶³ Mivel Zselepszki nem szerepel az 1948-as *schematismus*ban, jó eséllyel lehet ő is titkos karmelita szerzetes. A pálosokra visszatérve Borsos Jánost a titkos rendi hovatartozása miatt a szemináriumban a szentelés előtti időszakig nem érte semmilyen retorzió. Végzős korában azonban Beresztóczy Miklós szervezésében összehívott „alkalmassági békegyűlésen” nem vett részt. Ennek ellenére Brezanóczy Pál hozzájárulásával mégis felvehette az egyházi rend szentségét 1961. június 18-án, Grósz József kalocsai érsek kezéből. Ezt követően több állomáshely után 1990-ben tért vissza ténylegesen a rendi közösségbe Márianosztrára,¹⁶⁴ melynek házfőnöke, később, 2002-től pedig a magyar rendtartomány tartományfőnöke lett.

Miért írtam le ilyen részletességgel a pálos renden belül titokban lezajlott folyamatot? Azért, mert valami hasonló folyamat történhetett a karmelita rend esetében is. Állambiztonsági forrásokból

¹⁶¹ LÉGRÁDI 2020 p. 96.

¹⁶² Az ő nevüket és élettörténetüket részletesen közli LÉGRÁDI 2020 p. 58-116.

¹⁶³ LÉGRÁDI 2020 p. 98. Lábjegyzetben az adat.

¹⁶⁴ LÉGRÁDI 2020 p. 99.

sajnos csak az események végkifejlete látható, az oda vezető út kevésbé, az út közben segítők pedig szinte láthatatlanok maradnak. A fentebb említett Zselepszki Fábiánt nem számítva három szerzetesről állíthatom bizonyosan, hogy a szétszórás után lépett be a karmelita rendbe. Felföldi Balázs 1920-ban született, eredetileg laikus testvér volt Kunszentmártonban. Az ő hivatása mögött minden bizonnyal felfedezhető Keller Juvenál hatása, melyet az indokol, hogy a karmelita rend tagjai közül ő maradt meg legtovább az alföldi városban, így nagy eséllyel foglalkozhatott olyan fiatalokkal, akik korábban már kapcsolatba kerültek a Kármellel. A beöltözésének az ideje nem ismert, ámde laikusként ennek már 1950 előtt meg kellett történnie. Biztos azonban, hogy 1970-ben elvégezte az egyházmegyei szemináriumot Szegeden, majd pappá szentelték.¹⁶⁵ Több egyházmegyei állomáshely után a rendszerváltozás után visszatért a karmelita rendbe, 1999-ben Keszthelyen hunyt el.¹⁶⁶

A következő személy Zdiarszki László, aki 1929-ben, Győrben született. Ő szövőgyári munkásként ismerkedett meg a keszthelyi Kármel szellemiségével, majd a rend előkészítő internátusába került.¹⁶⁷ A szétszórás után a győri szemináriumban folytatta tanulmányait, a rendi fogadalmakat már itt tette le. Tekintve, hogy Győr 1950 után is fontos központja maradt a helyben maradt karmelita atyák számára, így itt a rendi összekötő személyének megállapítása nehézségekbe ütközik. Jó eséllyel maga a rendfőnök, Szabó Pál atya, vagy Dombos Tibor Kázmér játszhattak ebben fontos szerepet, de erre közvetlen bizonyíték nem áll a rendelkezésemre. „Csapodi” ügynök a fogadalomtétel kapcsán meg is jegyzi, hogy a püspöknek ez nem kerül fáradságába a papnövendékekkel együtt egy titkos rendtagot is felszentelni, mert az így felszentelt pap a felszínen ugyanolyan módon alkalmazható lesz káplánként, illetve plébánosként, mint a vele együtt szentelt szeminaristák.¹⁶⁸

Harmadik személy, aki titkos rendtag lehetett, ő Kerécz József János, aki 1944-ben Farkasfán, Vas megyében született. Ő 1967-ben lépett be a karmelita rendbe, mely felveti azt a kérdést, hogy kinek a segítségével lépett kapcsolatba a karmelitákkal Kerécz József? Ez azért problémás, mert a 2. táblázat adatai, melyet Diós István összeállítása alapján készítettem, nem tud szombathelyi egyházmegyébe átlépett karmelita rendtagról. A megoldást ebben az esetben is csak valószínűsíteni lehet: Áder Rafael és Dombos Tibor kapcsán említettem a fentiekben, hogy Sopron környékén aktív szerepet vállaltak: talán az ilyen módon történő kapcsolatfelvételnek lehet meg a legnagyobb esélye. Biztos azonban az a tény, hogy Kerécz szombathelyi egyházmegyéés papként

¹⁶⁵ ÁBTL 3.1.5-O-20034 „Építők” 77. oldal.

¹⁶⁶ <https://archiv.katolikus.hu/news/990610.html> (Utolsó megtekintés: 2021. április 14).

¹⁶⁷ ÁBTL 3.1.5-O-20034 „Építők” 74. oldal.

¹⁶⁸ ÁBTL 3.1.5-O-20034 „Építők” 74. oldal.

Répcseszentgyörgyön szolgálta a híveket,¹⁶⁹ ahol minden bizonnyal már a rendszerváltozás előtt elhalálozott.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatom, hogy a karmelita renden belül is lehetett egy „klandesztin” irány. Erre konkrét bizonyítékot esetleg személyes visszaemlékezések tudnának szolgáltatni, az állambiztonsági források ugyanis csak a végeredményt tükrözik. A karmelita újoncok felvétele kapcsán Takács Nándor annyi megjegyzést tesz, hogy egyes esetekben egyes atyák mellé csatlakoztak fiatalok, az általam említett 1967-es rendbe lépés minden bizonnyal hasonló körülmények között ment végbe.¹⁷⁰

Négy karmelita szerzetes életpályája

Dolgozatom végén az első egységben megfogalmazott kérdésekre való válaszolás előtt négy karmelita szerzetes életpályáját tervezem bemutatni, közülük három idős rendtag: Szeghy Ernő, Marton Marcell Boldizsár és Hász Károly Brokárd életét – főként az 1950 utáni időszakra koncentrálni, valamint egy fiatal rendtag, Takács Nándor Jusztin helyzetét is ismertetem. Többekről már helyenként esett szó a dolgozatban, az alábbiakban egy rövid összefoglalást adok pályájukról. A három idősebb rendtag a két világháború közti időszakban rengeteget tettek egymással együttműködve a karmelita rend megerősödéséért.¹⁷¹

Szeghy Sándor Ernő 1872-ben született Felvidéken. Eredetileg a ciszterci rendbe lépett be, melynek keretében 1897-ben tett örökfogadalmat, majd szentelődött pappá. Hosszas lelki vívódások után 1917-ben lépett be a karmelita rendbe, a rendi előírásoknak megfelelően ekkor kezdte meg Győrben a karmelita szellemiséggel ismerkedő egy éves újoncidót. 1919 áprilisában tett fogadalmat a rendben, majd ezt követően szinte azonnal novíciusmagiszterre nevezték ki. Ebben a tisztségében ő foglalkozott a rendbe belépőkkel, akikkel meg kellett ismertetnie a Kármel szellemiségét: ennek nehézségét adta az a tény, hogy egyesek túl enyhének, mások túl erősnek érezték a rend szigorát, ezért sokan távoztak a fogadalomtétel előtt.¹⁷² Ettől függetlenül a rendi szellemiséget hitelesen adta át a jelentkezőknek, így a későbbi karmeliták jó részét az ő nevelésének tekinthetjük. Történeti szempontból legnagyobb munkája az volt, hogy a rendi szentek, elsősorban Keresztes Szent János és Avilai Szent Teréz műveit lefordította magyar nyelvre, ezáltal gondoskodva lelki olvasmányról a rendtagok és a leendő szerzetesek számára. A laikusok vallásosságának erősítésére ő hozta létre a

¹⁶⁹ Erre Répcseszentgyörgy szócikke utal a Katolikus Lexikonban, amikor felsorolja a település plébánosait (<http://lexikon.katolikus.hu/R/R%C3%A9pcseszentgy%C3%B6rgy.html> Utolsó megtekintés: 2021. április 14).

¹⁷⁰ TAKÁCS 2008 p. 176.

¹⁷¹ PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere XII: Szeghy Ernő atya*. In: Kármel 32 (2020)/4 p. 52.

¹⁷² PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere XIII: Szeghy Ernő atya*. II. rész. In: Kármel 33 (2021)/1 p. 42.

Szellemi Kármelt, melyre a fentiekben állambiztonsági források kapcsán már utaltam. Ennek lényege az volt, hogy a rendi lelkeséget a hívek otthoni környezetben is egyre tökéletesebben meg tudják élni. A szerzetesrendek 1989 utáni újraindulása után azonban ez a kezdeményezés már nem indult újra.¹⁷³

Az 1950 nyarán végrehajtott deportálási hullám keretében Ernő atya Tihanyba került, majd a szétszórátást követően az atyapusztai házában töltötte életének utolsó éveit. Életének történetét *Emlékeim* című kötetében kiadta, mely rendtársai jóvoltából tudósít Szeghy Ernő utolsó pillanatairól és haláláról is. 1952. március 4-én, amikor meghalt, ideiglenesen a pápakovácsi temetőben helyezték nyugalomra földi maradványait, melyek innen 1984-ben kerültek át a keszthelyi karmelita templom kriptájába.

Hász Károly Brokárd 1888-ban született, 1905-ben lépett be a karmelita rendbe,¹⁷⁴ majd 1909-ben tette le örökfogadalmát. 1911. október 24-én szentelte pappá Csernoch János kalocsai érsek. Fiatalon, 1917-ben nevezik ki először tartományfőnökné. Már ekkor megtapasztalta a kommunista rendszer egyház-és szerzetesellenes hangulatát, melyre egy 1919. június 21-én kelt levél is utal. A dokumentumot Péceli Bence Imre is idézi, amiből kiderül, hogy a Huba utcai rendházat az állam tanoncotthon céljára lefoglalta.¹⁷⁵ A Tanácsköztársaság bukása után Hász Brokárd még bő egy évtizedig, 1933-ig maradt a rendtartomány élén. Az egyházüldözés lezárulása után azonban Trianon is éreztette hatását a karmelita rend esetében. A premontrei rendhez hasonlóan ugyanis egyik legfontosabb rendházuk (a karmeliták esetében Zombor) az újonnan kialakított magyar határon kívülre került, ezért a rendi fiatalok képzését másik háznak kellett vállalnia. Ahogyan a premontreiek esetében Jászó Csehszlovákiához kerülése eredményezte Gödöllő előretörését, úgy a karmelitáknál ezt a szerepet Keszthely fogja betölteni, a két világháború között belépő rendtagok már rendi tanulmányaikat ebben az intézményben végezték.

1933-ban lejárt Brokárd atya tartományfőnöki megbízatása, ezt követően előbb keszthelyi, majd kunszentmártoni házfőnökként tevékenykedett. Utóbbi szerepében ő fogadta az 1950 nyarán deportált 37 ciszterci szerzetest, akik ennek következtében deportálásuk ideje alatt semmiben nem szenvedtek hiányt.¹⁷⁶ Endrédy Vendel zirci apát levélben fejezte ki köszönetét a karmelitáknak, valamint jelezte azt is, hogy tervezi a kunszentmártoni Kármel meglátogatását. A szétszórátás után Brokárd atya Czapik Gyula egri érseket kérte meg, hogy emelje plébániává a kunszentmártoni

¹⁷³ PÉCELI 2020-2 p. 46.

¹⁷⁴ Egészségi állapota miatt kezdetben nem javasolták neki a Kármel életét, ennek ellenére (és Kis Szent Teréz példáját követve) mégis felvették a győri újoncházba. PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere VIII. Erősödés Brokárd atya vezetésével. I. rész.* In: Kármel 31 (2019)/3-4 p. 67.

¹⁷⁵ PÉCELI 2019 p. 70.

¹⁷⁶ PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere IX: Erősödés Brokárd atya vezetésével. II. rész.* In: Kármel 32 (2020)/1 p. 55.

templomot, hogy a rendházat sikerüljön megmenteni. Ez a taktika részben bevált, ugyanis az 1950-es években folyamatosan jelen van a városban karmelita szerzetes, majd ezt követően 30 év után az alföldi városba elsők között tértek vissza a karmelita atyák.¹⁷⁷

Börtönbüntetésének letelte után 1954-ben Czapi Gyula egri érsek a hejcei otthonba helyezte Hász Károly Brokárdot, ahol akkor már Pétery József váci és Badalik Bertalan veszprémi püspök is tartózkodtak. A későbbiekben az állambiztonság mindent megtett, hogy Brokárd atyával felvegye a kapcsolatot, de ekkor már komoly betegségekkel küszködött. A kapcsolatfelvétel oka nem világos számomra: történhetett azért, mert a rendszer ellenségeként a börtönből való szabadulás után is fontos volt az állam számára a volt tartományfőnök megfigyelése; de a megfigyelést okozhatta Hász Brokárd aktuális pozíciója, a két püspök közelében való élete, mely személyek szintén érdekesek voltak az állambiztonság számára. Brokárd atya utolsó éveit már nem Hejcen, hanem a pannonhalmi otthonban töltötte, ott hunyt el 1974. február 26-án.¹⁷⁸

Amilyen szerepet töltött be a rend tényleges vezetésében Hász Brokárd, lelki vezetőként, olyan szerepe volt a Kármel életében Marton Marcell atyának. Marton Boldizsár néven született 1887. szeptember 9-én, Kiskomáromban. Bár vallásos családban nőtt fel, eredetileg mégis világi pályára készült: magyar-latin-görög szakon szerzett diplomát, majd gimnáziumi tanár lett. Az első világháborúból visszatérve kezdődik el megtérésének folyamata, mely 1925-ben csúcsosodik ki a karmelita rendbe való belépésével.¹⁷⁹ Szeghy Ernő atyához hasonlóan ő is felnőttként lép be a Kármelbe, és hozzá hasonlóan ő is viszonylag hamar a novíciusok magisztere lesz. 1943-ban a győri rendházból a budapesti, Huba utcai házba kerül, ahonnan többször járt el lelkigyakorlatokat tartani. Jó kapcsolatot ápolt Mindszent József bíborossal is, 1956-ban a hercegprímás szabadulásakor-kiszabadítása után Marcell atya is felkereste őt már nem a budai Várban lévő rezidencián, hanem az amerikai nagykövetségen.

Ekkor már (1950 óta) nem szolgálhatott nyilvánosan lekipásztorként, előbb egy barátja lakásában, majd a főváros különböző helyein él. Az 1960-as években fogadja be őt a Huba utcai templom igazgatója Csapó Gábor atya, ekkor a templom mögötti udvarban lévő egykori szerszámoskamrába költözhetett be. Erre vonatkozóan további kutatások szükségesek, de elképzelhető, hogy Bárd Endre Lucián betegsége is közrejátszhatott ebben a költözésben. Annyiban látom indokoltnak ezt a felvetést, hogy Lucián atya életének utolsó éveit már Balatonedericsen élte le, ezáltal elképzelhető, hogy az ilyen módon megüresedő kis kamrát Marton Marcell

¹⁷⁷ Fentebb utaltam rá, hogy az első visszatérő Keller Juvenál volt, az a szerzetes, aki 1959-ben utoljára hagyta el Kunszentmártont.

¹⁷⁸ PÉCELI 2020 p. 57.

¹⁷⁹ A megtérés folyamatáról szól lelki önéletrajza, a Szépszeretet című könyve. Életének adatait a rend honlapján található adatok alapján közlöm (<https://www.karmelitarend.hu/marcell-atya/marcell-atya-elete/> Utolsó megtekintés: 2021. április 14).

rendelkezésre tudta bocsátani a Huba utcai templom igazgatója. Csapó Gábor emellett engedte a misézést is Marcell atyának félreeső időben és térben: a templom egyik mellékoltáránál mondott misét minden nap kora reggel. Ezt követően betegsége idején is sok időt töltött gyóntatással, lelkipozítással. Az 1960-as években már egyre több betegséggel küszködött, 1962-ben műtétre is sor került. 1966. május 29-én, pünkösdi hajnalán végül befejezte földi életét. Temetésére június 4-én került sor Győrben, a karmelita templom kriptájában. Marcell atya boldoggá avatási eljárása a rendszerváltást követően elindult, melynek egyik állomásaként Ferenc pápa 2013-ban a tiszteletreméltók sorába emelte. A boldoggá avatási folyamat a karmelita rend jelenlegi rendi kötelezettségek melletti tevékenységének fontos aktusa, mely munkán Bakos Rafael és Francois-Marie Léthel karmelita atyák dolgoznak. A karmelita rend magyarországi honlapján külön rovatban emlékezik meg Marcell atya életéről és lelkiességéről, valamint a Huba utcai templomban halálának 50 éves évfordulóján, 2016. május 28-29-én konferenciával emlékeztek meg róla.¹⁸⁰

Végül, de nem utolsósorban egy fiatal szerzetes életpályáját mutatom be. Takács Nándor Jusztin tevékenységére már több helyen utaltam a dolgozatban, itt tevékenységének legfontosabb mozzanatait mutatom be.¹⁸¹ Takács Nándor 1927-ben, Rábacsanakon született. Keszthelyen tanult a premontrei gimnáziumban, majd a karmelita küsszemináriumba is itt iratkozott be. 1942-ben lépett be a karmelita rendbe, az örökfogadalmat 1948. január 16-án tette le. Ennek oka egy rendi szabály volt, hogy végleges fogadalmat csak 21. életévét betöltött személy tehet le, Takács Nándor ezt az életkort 1948. január 15-én töltötte be.¹⁸² 1950 nyarán a szerzetesek szétszóratásakor rendi elöljáróinak engedelmességgel testvéréhez költözött Fonyódra. Ekkor történt meg a már fentebb említett eset, aminek következtében a fonyódi templomba került kántornak, így segítve a kántorság és igazgatóság közti dilemmában a helyi iskola igazgatóját, valamint a település plébánosát. A tervezett két év helyett azonban két hónap után elhívták a győri karmelita templomba kántori szolgálatra, ugyanis az ottani atyákat, ahogy Szeghy Ernő atyát is, Tihanyba deportálták.¹⁸³

A győri püspök, Papp Kálmán azonban a rendi elöljárók közbenjárására felvette Takács Nándort papnövendékeinek sorába, így az év szeptemberében tudta folytatni tanulmányait Budapesten, a Központi Szemináriumban két volt rendtársával együtt. 1951. október 28-án szentelték pappá 1952 júniusára helyett, melynek a belpolitikai helyzet volt az oka: a püspökök attól tartva, hogy az állam fel fogja oszlatni a Központi Szemináriumot, úgy határoztak, hogy a diakónusok szentelését

¹⁸⁰ Erről beszámoló olvasható a Magyar Kurír honlapján: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/konferenciaval-emlekeznek-marcell-atyara-budapesti-karmelita-rendhazban> Utolsó megtekintés: 2021. április 14.

¹⁸¹ Ebben segítségemre lesz Szerdahelyi Csongornak a vele készített interjúból szerkesztett kötete: TAKÁCS 2008.

¹⁸² TAKÁCS 2008 p. 80.

¹⁸³ TAKÁCS 2008 p. 103.

előrehozzák a tanév elejére.¹⁸⁴ A szentelést követően Takács Nándor Budapesten maradt, ahol befejezte zenei tanulmányait, emellett a szeminárium énektanári pozíciója is megüresedett, amely feladat betöltésére őt várták. Ebben a szerepben 1959-ig maradt, amikor eltávolították a szemináriumból. Ennek oka az 1959. januári esemény, amikor a papnövendékek nem vettek részt a békepapi gyűlésen. Takács Nándor ekkor írt a győri egyházmegyébe, hogy a lelkipásztori feladatkört át tudná venni, de a püspöki irodaigazgató sajnálatát fejezte ki, mondván, hogy illetékes helyről kapott információ alapján nem tudnak beosztást adni felszentelt papjuk számára.¹⁸⁵ Ekkor egy kisebb újpesti kudarc után a Rózsák terén lévő templom kántoraként helyezkedett el.

1959 nyarán viszont Werner Alajos ajánlására a gyöngyösi templomba került kántornak. A helyi plébános betartva az előírásokat nem engedte nyilvánosan misézni, azonban ahogy Marton Marcell atya esetében említettem, félreeső helyen és időben, a Szent Urbán-templomban reggel hét órakor vasárnaponként Takács Nándor mondhatta a misét. A későbbiekben kórust szervezett a templomba járó hívekből, mely virágzó közösségként kezdett el működni. 1964, szeptemberében azonban az új gyöngyösi plébános feljelentette kántorát, valamint káplánjait a rendőrségen. Ennek oka az volt, hogy ezüstmiséjére meghívta ünnepi szónoknak Beresztóczy Miklóst, aki a békepapok között vezető szerepet töltött be, aminek következtében az egyház részéről kiközösítés alá esett. A hívek részéről ennek kapcsán eljutott egy levelezőlap a plébánoshoz (aki maga is békepap volt), hogy amennyiben ez a meghívás megtörténik, botrány lesz a templomban. A rendőrségi nyomozás eredményeként kihallgatták Takács Nándort is, a tárgyalásokon azonban a levelezőlap ügye mellett öt másik vádpont is előkerült: 1956-ban fegyveres csoport vezetője volt Budapesten, külföldi hírszerző irodának dolgozik, a békepapi mozgalmat és plébánosát rendszeresen szidja hívei előtt, meglopja a rá bízott Szent Urbán-templom perselypénzét, valamint a papok ellen gyakran elhangzó vádpont, hogy nőügyei vannak.¹⁸⁶ Bár a vádak alól tisztázta magát Takács Nándor, ennek ellenére 1964-ben kérte áthelyezését Gyöngyösről.

Ekkor került két évre Dömösre kántornak, melynek annyi előnye volt, hogy karmelita rendtársa, Nagy József Jeromos mellett tudott szolgálni.¹⁸⁷ Ez az időszak inkább liturgiátörténeti okok miatt érdekes az életében, ugyanis a II. vatikáni zsinat lezárultával itt kezdték meg a liturgikus reformok bevezetését. Ekkor került a templomba szembemiséző oltár, megszűnt az áldoztatórács, valamint lehetőség nyílt a hívek számára a szentmise olvasmányainak felolvasására, valamint a kézbeáldozásra.¹⁸⁸

¹⁸⁴ TAKÁCS 2008 p. 119.

¹⁸⁵ TAKÁCS 2008 p. 138.

¹⁸⁶ TAKÁCS 2008 p. 162.

¹⁸⁷ TAKÁCS 2008 p. 171.

¹⁸⁸ TAKÁCS 2008 p. 173.

Dömsöd után visszatért a győri egyházmegye területére, kezdetben Csornán működött kántorként, majd 1973-ban reaktiválták a győri egyházmegye kötelékébe. Lelkipásztorként előbb Mosonmagyaróváron, majd Tatabánya mellett, Alsógallán szolgált. A rendszerváltás után nem tért vissza a rendi keretek közé, ennek oka, hogy 1988. december 30-án II. János Pál pápa székesfehérvári segédpüspökké nevezte ki, majd 1991-től megyéspüspökként vezette egyházmegyéjét 2003-as nyugdíjazásáig.

Karmelita nővérek helyzete

Dolgozatom címe alapján nem tárgyalom részletesen a karmelita rend női ágát, viszont további kutatásokhoz teszek néhány alapvetést dolgozatom végén. A karmelita nővéreknek Magyarországon két ága volt: sarutlan és Jézus Szíve karmelita nővérek. Rájuk vonatkozóan a legfontosabb és legrészletesebb gyűjtést tudomásom szerint Diós István és Viczián Csaba tették meg.¹⁸⁹ Közülük jelen dolgozat keretei között Predl Mária Katalin Irént emelem ki, aki a kommunizmus egyházellenes élet már gyermekkorában megtapasztalta: a Tanácsköztársaság alatt édesapját megkötözve vitték egy istállóba felakasztani, helyette azonban egy később megtalált másik rokont akasztottak fel.¹⁹⁰ Predl Mária 1938-ban lépett be a Jézus Szíve Kármelbe, ahol 1944-ben tett örökfogadalmat.

1950 nyarán a szerzetespapok mellett a nővéreket is internálták, ekkor zárdatársaival együtt Zircre került, ahonnan szeptember 7-én szétkergették őket. Ekkor 15 nővérrel együtt a visegrádi plébániára került, majd a Szolidaritás Szövetkezetben távmunkát végzett. A nővérek lelki gondozását Evetovics Kunó egykori ciszterci szerzetes vállalta. Predl Mária 1960-ban költözött Budapestre, és a Szolidaritás rendes munkatársa lett, majd 1967-ben a szétszórásban élő nővérek gondozására kapott megbízást, majd a rendszerváltozás után a rend újraalakulását is segítette. 1993-2002 között tartományfőnökként szervezte az újjáépítést.

A további nővérekkel kapcsolatos kutatás, a harmadrenddel fennálló esetleges kapcsolat felderítése azonban további vizsgálatokat igényel, melyeket a jövőben reményeim szerint el tudok végezni.

¹⁸⁹ DIÓS István-VICZIÁN Csaba: *Előttünk jártak a hitben*. Budapest, 2014.

¹⁹⁰ DIÓS-VICZIÁN 2014 p. 430.

Összefoglalás, válaszok a kérdésekre

Dolgozatom utolsó részében választ adok röviden a bevezetésben feltett három kérdésre. A karmelita rend tagjai esetében mindhárom túlélési stratégia: az egyházmegyébe átlépés, az egyházban végzett nem lelkipásztori munka (kántor) és a fizikai munka is megfigyelhető. Külön kiemelendő, hogy a rendtagok minden esetben megtalálták a lehetőséget kántorként is a pasztorációra, adott plébános hallgatólagos engedélyével, esetenként konkrét beleegyezésével.

A második kérdés az állambiztonságra vonatkozott: az állami szervek a két egykori rendtag ügynökké való beszerzése által nagyjából pontos információkat kaptak a rendtagok működéséről, jelleméről. A két ügynök közül egyiknek a beszerzése (Magyar József) bizonyossá vált, másikuk kilétére pedig a jelentések tartalmából ítélve egy lehetőség adódott. Annyit állapíthatok meg a témában, hogy a rendtagok megfigyelésére rajtuk kívül is tartott fenn/fizetett (?) ügynököket az állambiztonság, bár Magyar József és Harsonás jelentéseivel is alapvetően meg voltak elégedve a jelentések befogadói.

A harmadik kérdés vonatkozott a rendi összetartásra: a levéltári források alapján igazolást nyert, hogy egy egyszerű szociális hálózathoz képest konkrétan lelki segítséget is kaptak a rendtagok a rendfőnökök révén; viszont rendszeres közösségi összejövetelekre nem találtam utalást.

Alkalmazkodó ellenállás megjelenése a karmelita rend esetében

Utolsó kérdésként az alkalmazkodó ellenállás megjelenését vetettem fel a dolgozatom elején. Az ott felvetett szempontoknak jelenlegi tudásom szerint Takács Nándor tevékenységét lehet megfeleltetni. Őt már végzett seminaristaként távolították el 1959-ben a Központi Szemináriumból, majd Werner Alajos közreműködésével Gyöngyösre került kántornak.¹⁹¹ Bár hivatalosan kántor lett a Szent Bertalan-templomban, a plébános mégis megengedte neki, hogy egy félreeső templomban, a Szent Urbán-templomban vasárnap reggel szentmisét celebrálhasson. Kőgl Lénárdhoz hasonlóan azonban a kisebb jelentőségű templomban is újjá tudta szervezni a hitéletet, a prédikációira a város másik templomaiból is elmentek a hívek. Elkezdték a templom felújítását, mely a nagyalacsony új építésű templomhoz képest kevésbé gyors ütemben folyt le, a rendszerváltozás előtt pár évvel, 1987-ben egy család támogatásával készült el a teljes felújítás. Bár Kőgl Lénárd hivatalosan is tevékenykedhetett papként, technikai akadályok rendre nehezítették a hívek lelki életének gyarapítását, melyet két, az egyházmegye központjához képest periférián lévő

¹⁹¹ A folyamat részletes leírása TAKÁCS 2008 p. 142-145. olvasható.

településről kellett megszerveznie. Takács Nándor hivatalosan nem tarthatott miséket, kántorként került Gyöngyösre. A plébánosa azonban megadta a lehetőséget számára nyilvános szentmise celebrálására, melyet mind térben (Szent Urbán-templomban), mind időben (reggeli szentmise) perifériára szorulva-szorítva kellett végeznie. A lehetőségeit kihasználva azonban itt is életre tudott hívni egy közösséget, a kórust, aminek keretében névnapi ünnepséget is tartottak, gondosan ügyelve arra, hogy politikáról ne essen szó.¹⁹²

További kutatási irányok

További kutatások során rövid távon tervezem alaposabban megvizsgálni Harsonás ügynök mind a négy műveleti dossziéját, hogy ezáltal jobban megismerjem az ügynök személyét, másfelől pedig további rendtagok működéséről is információt szerezhessenek. Alaposabban tervezem megvizsgálni az 1959-es kispaplázadást a Központi Szemináriumban, ami Takács Nándor elhelyezését is eredményezte, ezzel együtt azt is megnézem, hogy ekkor tanultak-e a Központi Szemináriumban egykori karmelita kispapok. Az üldözések ebben a dolgozatban meglehetősen hiányosan szerepelnek, így egy teljesebb rendtörténeti kép megalkotásához legalábbis a Tóth János Kázmér-ügyet illetve Hász Károly Brokárd ügyét a forrásadottságokhoz képest minél alaposabban tervezem megvizsgálni. Hosszabb távú terveim közt szerepel a karmelita rend női ágainak: a sarutlan és a Jézus Szíve rendtartományok hasonló szempontok szerint történő megvizsgálása; a külföldi emigráció alaposabb feltárása, valamint a rend történetének további kutatása a rendszerváltozást követő újraalakulásig.

A forrásörzítő intézmények között terveim közt szerepel a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban őrzött Állami Egyházügyi Hivatal iratanyagainak áttanulmányozása, hosszú távon pedig a rendtörténet feldolgozásakor minden bizonnyal szükség lesz az osztrák rendtartomány irattárában, valamint a római rendi központ irattárában folytatott kutatásokra.

¹⁹² TAKÁCS p. 154.

Forrás-és irodalomjegyzék

Levéltári anyag

1. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt munka-dossziék (3.1.2) M-41088 „Harsonás” ügynök munkadossziéja .
2. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt operatív dossziék (3.1.5) O-16132 „Szolidaritás” HTSZ O-dossziéja.
3. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt operatív dossziék (3.1.5) O-20034 „Építők” O-dosszié.
4. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt Bt-dossziék (3.2.1) Bt-898 „Magyar József” dossziéja
5. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt munka (Mt)-dossziék (3.2.3) Mt-752/1 „Magyar József” munkadossziéja

Bibliográfiai tételek

1. BALOGH-GERGELY 2005: BALOGH Margit-GERGELY Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790-2005 (Dokumentumok) II. kötet 1944-2005*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005
2. BÁNKUTI 2011: BÁNKUTI Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945-1965*. Lharmattan, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2011
3. BENCÉSEK 2017: *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején*. Szerk.: DÉNESI Tamás-BOROS Zoltán. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2017
4. BERTALAN 2015: BERTALAN Péter: *A pálos rend és az állambiztonság küzdelme: hálózatok szorításában*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2015.
5. CÚTHNÉ GYÓNI 2017: CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: *„Nem harcolunk, de nem is búcsúzunk...”: a Ciszterci Rend Zirci Apátságának története a második világháború végétől Endrédy Vendel apát haláláig*. Zirci Ciszterci Apátság, Budapest, 2017.
6. DIÓS 2015: DIÓS István: *Lelkipásztoraink 1945-2010*. Szent István Társulat, Budapest, 2015
7. DIÓS-VICZIÁN 2014: DIÓS István-VICZIÁN Csaba: *Előttünk jártak a hitben*. Budapest, 2014.

8. DUDÁS 2020: DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában*. METEM, Budapest, 2020
9. GERGELY 1985: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944-1971* (Kossuth Kiadó, Budapest, 1985)
10. GERGELY 1990: *Az 1950-es egyezmény. A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon*. Szerk.: GERGELY Jenő. Vigilia Kiadó, Budapest, 1990
11. HAVASY 1990: *A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989*. HAVASY Gyula dokumentumgyűjteménye. Szerzői kiadás-INFO kft. nyomdája, Budapest, 1990
12. HERVAY 1988: HERVAY Ferenc: *Szerzetesrendek* (In: *Magyar Katolikus Almanach II. A magyar katolikus egyház élete 1945-1985*. Szerk.: TURÁNYI László. Szent István Társulat, Budapest, 1988) p. 157-198.
13. HETÉNYI VARGA 1999-2002: HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában 1-2*. Pro Domo-Lámpás Kiadó, Pécs-Abaliget. 1999-2002.
14. HORVÁTH 2018: HORVÁTH Gergely Krisztián: *Szovjetizálás és ellenállás a veszprémi egyházmegyében. Dr. Kögl Lénárd pályája az 1940-1960-as években* (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Budapest, 2018)
15. KARLINSZKY 2015: KARLINSZKY Balázs: *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében 1914-1950 között*. In: *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében*. Szerk.: KARLINSZKY Balázs. Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém, 2015. p. 349-374.
16. KÖVEK FOGNAK 1991: (*... Kövek fognak kiáltani... Szerzetesvallomások (1988-1989)* KULICS Ágnes-TÖLGYESI Ágnes. Gondolat, Budapest, 1991)
17. LÉGRÁDI 2020: LÉGRÁDI Attila: *Tanúságtevők és fehér kovászok. A Magyar Pálos Rend története az 1945 utáni évtizedekben*. Ráció-LAMBDA Bt-Budapest, 2020.
18. MAGYARORSZÁGI 1948: *A magyarországi latin-és görögszertartású egyházmegyei és szerzetes római katolikus papság és női szerzetesrendek névtára*. Actio Catholica Országos Elnöksége, Budapest, 1948
19. MÁTÉFFY 1998: MÁTÉFFY János Brúnó: *A Karmelita Rend története Magyarországon* (Vörösmarty Nyomda, Székesfehérvár, 1998)
20. Ö. KOVÁCS 2017: Ö. KOVÁCS József: *Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben* (In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Szerk.: CSIKÓS Gábor-KISS Réka-Ö. KOVÁCS József. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont-Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017) p. 19-68.

21. PERJÉS 2020: PERJÉS Antal Patrik O.C.D.: *Emlékirataim*. Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata-Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom, Székesfehérvár, 2020)
22. PPKE BTK-Rendtörténeti konferenciák: a. *A ferences lelkiesség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára 1-2.*, szerk.: MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert-ŐZE Sándor. PPKE BTK-METEM, Piliscsaba-Budapest, 2005.
- b. *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk.: SZILÁGYI Csaba. PPKE BTK, Piliscsaba, 2006. *Decus solitudinis. Pálos évszázadok*. Szerk.: ŐZE Sándor-SARBAK Gábor. Szent István Társulat, Budapest, 2007.
- c. *A domonkos rend Magyarországon*. Szerk.: ILLÉS Pál Attila-ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs. PPKE BTK, Piliscsaba, 2007.
- d. *A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában*. Szerk.: GUITMAN Barnabás. PPKE BTK, Piliscsaba, 2009.
- e. *A piarista rend Magyarországon*. Szerk.: FORGÓ András. Szent István Társulat, Budapest, 2010. *Örökség és küldetés: bencések Magyarországon 1-2*. Szerk.: ILLÉS Pál Attila-JUHÁSZ-LACZIK Albin. METEM- Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest-Szeged, 2012.
- f. *Nyolcszáz esztendő a ferences rend : tanulmányok a rend lelkiességéről, történeti hivatásáról és kulturális - művészeti szerepéről*. Szerk.: MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert-ÖTVÖS István-ŐZE Sándor. Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2013.
- g. *„Evangelizare pauperibus misit me!” : lazaristák Magyarországon*. Szerk.: CSÍKY Balázs-ILLÉS Pál Attila. METEM-PPKE BTK, Budapest-Piliscsaba, 2016.
14. RÉVÉSZ-TÓTH-KHALIL 2011: RÉVÉSZ Éva-TÓTH Zoltán SVD-KHALIL Bernadett: *Magyar misszionáriusok. A verbiták magyarországi története*. METEM, Budapest, 2011
23. TAKÁCS 2008: TAKÁCS Nándor: Kisbojtárból főpásztor. SZERDAHELYI Csongor beszélgetése Takács Nándor nyugalmazott megyéspüspökkel. Szent István Társulat, Budapest, 2008
24. ULLMANN 2017: *Inkább létezni, mint látszani*. ULLMANN Péter Ágoston premontrei szerzetes emlékezései. Szerk.: Ö. KOVÁCS József-SZABÓ Csaba. Szent István Társulat, Budapest, 2017

Folyóiratban megjelent tanulmány:

1. JÓZSA 1991: JÓZSA László: *A kunszentmártoni Kármel félévszázados története*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3 (1991) p. 161-195
2. PÉCELI 2019: PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere VIII. Erősödés Brokárd atya vezetésével I. rész*. In: Kármel 31 (2019)/3-4.
3. PÉCELI 2020a: PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere IX. Erősödés Brokárd atya vezetésével II. rész*. In: Kármel 32 (2020)/1 p. 49-57.
4. PÉCELI 2020b: PÉCELI Bence Imre OCD: *Kunszentmárton kármelita apostola, Halász Imre Bertold OCDS levelei I. rész*. In: Kármel 32 (2020)/4 p. 40-50.
5. PÉCELI 2020c: PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere IX. Szeghy Ernő atya I. rész*. In: Kármel 32 (2020)/4 p. 52-58.
6. PÉCELI 2021a: PÉCELI Bence Imre OCD: *Kunszentmárton kármelita apostola, Halász Imre Bertold OCDS levelei II. rész*. In: Kármel 33 (2021)/1 p. 21-33.
7. PÉCELI 2021: PÉCELI Bence Imre OCD: *A történelem az élet tanítómestere X. Szeghy Ernő atya II. rész*. In: Kármel 33 (2021)/1 p. 40-47.

Internetes szakirodalom:

1. <https://archiv.katolikus.hu/news/990610.html> (Utolsó megtekintés: 2021. április 14).
2. <https://www.karmelitarend.hu/kozossegeink/testverek/attyapuszta-noviciatusi-haz/> (Utolsó megtekintés: 2021. április 11).
3. <https://www.karmelitarend.hu/marcell-atya/marcell-atya-elete/> Utolsó megtekintés: 2021. április 14.
4. <http://lexikon.katolikus.hu/R/R%C3%A9pceszentgy%C3%B6rgy.html> Utolsó megtekintés: 2021. április 14.
5. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/konferenciaival-emlekeznek-marcell-atyara-budapesti-karmelita-rendhazban> Utolsó megtekintés: 2021. április 14.
6. NEMESKÉRI Margit IBM: *Szolidaritás Háziipari Szövetkezet* (<http://lexikon.katolikus.hu/S/Szolidarit%C3%A1s%20H%C3%A1ziipari%20Sz%C3%B6vetkezet.html>) Utolsó megtekintés: 2021. január 11).

Függelék

Helyszín	Budapest	Győr	Keszthely	Kunszent márton	Miskolc	Pápaková csi	Tartomán yon kívül	Összesen
Létszám	6	7	10	5	6	4	9	47

1. táblázat: 1948-ban a rend létszámának megoszlása a kolostorokban (csak felszentelt papok). A táblázat a dolgozat szerzőjének alkotása az 1948-as sematizmus alapján.

Egyházmegye/rend	Átvett karmelita atyák száma
Esztergomi fő~	3
Kalocsai fő~	1
Egri fő~	2
Győri	7
Szombathelyi	0
Veszprémi	5
Székesfehérvári	1
Pécsi	0
Váci	3
Csanádi	1
Összesen átvett:	23

2. táblázat: Egyházmegyébe átvett karmelita szerzetesek megoszlása egyházmegyék szerint. A táblázat a dolgozat szerzőjének munkája DIÓS 2015 adatai alapján.

NYILATKOZAT a szakdolgozat eredetiségéről

Alulírott FISCHER GERGELY JÁNOS (név)
..... RWL7WF (Neptun kód), ezennel büntetőjogi felelősségem tudatában
nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy szakdolgozatom **saját, önálló munkám eredménye**;
az abban hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok és a
szakdolgozatírás szabályainak megfelelően készült.

Kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem és ahol mások eredményeit vagy gondolatait
idéztam azt minden esetben azonosítható módon feltüntettem, a dolgozatban közölt ábrák és képek
közlése mások szerzői jogait nem sértik.

Budapest, 2021. év október hó ... 14 ... nap

..... Fischer Gergely
hallgató aláírása